

Цей документ скачаний з сайту:

Кафедра історії та політичної теорії ДВНЗ „НГУ”
<http://ipt.nmu.org.ua/ua/>

Ви можете переглянути або скачати інші файли у розділі:
Студентам

Бібліотека

Методичні матеріали

Підручники та навчальні посібники

Навчальні плани, питання, теми

© Кафедра історії та політичної теорії ДВНЗ „НГУ”, 2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

для студентів екстернату

з історії України

Дніпропетровськ
2009

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для студентів екстернату
з історії України

Національний гірничий
університет
БІБЛІОТЕКА
УЧЕБНИЙ ФОНД

Л 43811

Дніпропетровськ
НГУ
2009

Методичні вказівки для студентів екстернату з історії України/ Уклад.:
Л.Г. Ватченко, Л.В. Лебідь. – Д.: Національний гірничий університет, 2009. –
57 с.

Укладачі: Л.Г. Ватченко, канд. іст. наук, доцент;
Л.В. Лебідь, канд. іст. наук, доцент.

Затверджено методичною комісією МІБО за поданням кафедри історії та
політичної теорії (протокол № 8 від 10.12.2008 р.).

В методичних вказівках викладено короткий курс історії України з
найдавніших часів до сьогодення, подані історичні події в хронологічній
послідовності.

Відповідальний за випуск професор кафедри історії та політичної теорії
Ю.М. Чекушина.

ПЕРЕДМОВА

Студенти екстернату вивчають історію України на I курсі самостійно. Під час самостійної роботи студенти опрацьовують історичні документи та відповідну наукову літературу, матеріали підручників, виконують контрольну роботу, готуються до іспиту. При підготовці до іспиту студенти керуються наведеними в даному методичному комплексі програмою курсу та контрольними запитаннями.

Викладачі кафедри історії та політичної теорії проводять індивідуальні консультації з питань навчального курсу, а також з проблем підготовки контрольної роботи, практичних знань та іспиту щотижнево за графіком кафедри в ауд. 1/63 (телефон кафедри історії та політичної теорії – 46-90-45).

Дані методичні вказівки складаються з 7 розділів:

- Розділ 1. Програма навчального курсу «Історія України»
- Розділ 2. Хронологічна історія України
- Розділ 3. Персоналії
- Розділ 4. Контрольні запитання
- Розділ 5. Вказівки до складання іспиту з історії України
- Розділ 6. Критерії оцінювання
- Розділ 7. Список літератури до курсу «Історія України»

Розділ I
I. ПРОГРАМА
навчального курсу "Історія України"

Тема 1. Давня історія України.

Початок формування цивілізації на території України. "Неолітична революція" та її наслідки. Етнокультурні процеси на території України в період розкладу первіснообщинного ладу і зародження ранньокласового суспільства. Кімерійці, скіфи, сармати та інші народи. Грецька колонізація Північного Причорномор'я. Давньослов'янські племена. Писемні згадки про слов'ян. Антська держава. Боротьба з готами, гунами, аварами. Східні слов'яни у VI-VII ст.

Тема 2. Київська Русь. Галицько-Волинське князівство (80-ті роки IX – перша третина XIV ст.)

Особливості державотворчих процесів у Східній Європі. Геополітичний фактор утворення Київської Русі. Етнічна консолідація проукраїнських земель. Об'єднання земель і племен східних слов'ян. Державні реформи київських князів і їх значення. Особливості владної і соціальної структури Київської Русі. Економічний розвиток. Етнічні процеси в Київській Русі: точки зору вчених. Назва та зміст терміну "Україна". Політичні наслідки роздроблення Київської Русі. Південно-західні руські князівства та їх політика.

Галицько-Волинське князівство. Особливості внутрішньої боротьби в першій половині XIII ст. Західний вектор зовнішньої політики Галицько-Волинської держави. Припинення існування Галицько-Волинської держави.

Тема 3. Українські землі у складі Литви і Польщі. Початок козащини.

Зовнішні та внутрішні чинники ліквідації державності на українських землях. Політичні події та соціально-економічний розвиток у XIV-XVI ст. Суспільно-політичні зміни внаслідок Люблінської та Брестської уній. Братський рух у боротьбі за політичну консолідацію українського суспільства. Генеза, характерні риси та особливості українського козацтва у другій половині XVI ст. Запорізька Січ. Козацько-селянські повстання наприкінці XVI та на початку XVII ст.

Тема 4. Національно-визвольна війна українського народу XVII ст. Козацька держава.

Соціально-політичні та економічні причини національно-визвольної війни. Періодизація. Військові дії. Розробка Б.Хмельницьким основних принципів української державницької ідеї. Формування державних інституцій. Переяславська рада і Березневі статті 1654 р. Громадянська війна та поділ козацької України на два гетьманства (вересень 1657- червень 1663 рр.). Боротьба за збереження Української держави (червень 1663 -вересень 1676 рр.).

Тема 5. Поступова ліквідація української автономії наприкінці XVII-XVIII ст.

Особливості територіально-політичного устрою Гетьманщини. Наступ на політичну автономію України. Правління гетьмана І.Мазепи. Гетьман П. Орлик та його спроба відродити українську державність. Продовження процесу інкорпорації України до складу Російської імперії. Ліквідація царизмом автономії України. Гайдамацький рух на Правобережній Україні. Слобідська Україна в другій половині XVII-XVIII ст. Колонізація Півдня України у XVIII ст.

Тема 6. Соціально-політичне становище українських земель у складі Російської і Австро-Угорської імперій (кінець XVIII-XIX ст.). Стан українських земель. Переселенський рух українців. Державні суспільно-економічні і політичні реформи (1848, 1861 рр.) та трансформація соціальної структури населення українських земель. Культурно-інтелектуальне відродження. "Руська трійця". Кирило-Мефодіївське братство. Українські громади. Перші політичні партії.

Тема 7. Нові тенденції соціально-політичного життя України на початку XX ст.

Новий етап структурування українського суспільства. Політична культура доби. Національна символіка. Політичні партії Східної України. Розвиток української політичної думки. Події революції 1905-1907 рр. на українських землях. Українські фракції у парламентах Росії та Австрії. Український національний рух у роки Першої світової війни.

Тема 8. Національно-демократична революція в Україні. Боротьба за державність (1917-1920 рр.).

Створення Української Центральної Ради, етапи її державотворчої діяльності. Військове будівництво та проблема статусу України. Криза в українсько-російських відносинах влітку 1917 – взимку 1918 рр. Причини поразки Української Центральної Ради. Українська держава гетьмана П.Скоропадського. Політична платформа. Внутрішня та зовнішня політика гетьманського уряду. Директорія, її політичний курс. Пошук зовнішньополітичних орієнтирів. Розмежування політичних сил. Нова державницька концепція. Революційно-визвольний рух на землях Західної України. Запад Української державності. Україна під владою більшовиків.

Тема 9. Українські землі у міжвоєнний період (1920-1939 рр.).

Особливості соціально-політичної та економічної ситуації на початку 20-х рр. Місце українських земель у системі "договірної федерації". Створення СРСР. Утвердження сталінського режиму й особливості його прояву в Україні. Соціально-економічні наслідки індустріалізації та колективізації сільського господарства. Утвердження тоталітарної системи. Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Доля Карпатської України.

Тема 10. Україна в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).

Геополітична ситуація напередодні Другої світової війни. Періодизація участі України у Другій світовій війні. Включення Західної України, Північної Буковини та Південної Бессарабії до складу УРСР. "Радянізація" західноукраїнських територій. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Оборонні бої на території України. Окупаційний режим в Україні. Рух Опору. Партизанський рух. Підпілля. Діяльність ОУН-УПА. Звільнення України від окупації. Формування сучасної території.

Тема 11. Криза тоталітарної системи. Боротьба за державну незалежність (1945-1991 рр.).

Зміна геополітичного становища України. Політична ситуація в Україні в умовах пом'якшення тоталітарного режиму в середині 50-х - середині 60-х років.

Дисидентський рух - політична опозиція (70-80 рр.). Наростання кризових явищ в усіх сферах суспільно-політичного життя України. Початок формування багатопартійної системи. Боротьба за державний суверенітет (1985-1991 рр.). Проголошення незалежності та юридичне узаконення самостійного статусу України (1 грудня 1991 р.).

Тема 12. Розбудова Української незалежної держави.

Міжнародне визнання. Геополітичне становище. Суспільно-політичне життя в Україні в 90-ті роки. Спроби трансформації економічної системи. Конституційний процес. Особливості Конституції України 1996 р. Політична система України на рубежі ХХ-ХХІ ст. Трансформація форми держави та конституційно-політична реформа. Етапи формування багатопартійності. Зовнішні орієнтири. Особливості президентських виборчих кампаній.

Розділ 2

Хронологічна історія України

І. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

1. Давня та середньовічна історія України (до 1569 р.)

2 млн років тому – поява первісних людей на Землі

1 млн років тому – поява первісних людей на території України

IV-III тис. до н. е. – розселення племен трипільської культури на території України

IX-VII ст. до н. е. – розселення киммерійців між Дністром і Доном, а також на Кримському і Таманському півостровах

IX-III ст. – розселення таврів на Кримському півострові

VII-III ст. до н. е. – панування скіфів на території Північного Причорномор'я

VI-III ст. до н. е. – грецька колонізація Північного Причорномор'я

III ст. до н. е. - IV ст. н. е. – розселення сарматських племен на Лівобережжі, Подістров'ї, у межиріччі річок Тясмина і Стугни

I-II ст. – перші згадки про слов'ян у творах римських учених – Плінія Старшого, Тацита, Птолемея

IV-VII ст. – формування перших східнослов'янських політичних об'єднань – союзів племен

кінець V – перша половина VI ст. – заснування Києва

на зламі VIII-IX ст. – утворення Київського князівства

882 – убиство князя Аскольда і припинення князювання династії Кисвичів, яку замінила династія Рюриковичів

882-912 – правління Олега на Русі

907 – похід русичів проти Візантії й укладання договору

912-945 – князювання Ігоря

945 – повстання деревлян, очолюваних князем Малом, проти володарювання Рюриковичів; убиство Ігоря

945-964 – регентство княгині Ольги

946-947 – реформи Ольги

964-972 – князювання Святослава

980-1015 – князювання Володимира Великого

981 – приєднання до Київської держави західних українських земель

близько 988 – проведення Володимиром адміністративної реформи

988 – запровадження християнства в Київській Русі

1019-1054 – князювання Ярослава Мудрого

1037 – спорудження храму св. Софії у Києві

1037 – створення першої бібліотеки Ярославом Мудрим

1051 – заснування Києво-Печерського монастиря

- 1051 – Іларіон став першим київським митрополитом без санкції константинопольського патріарха
- 1068-1069 – повстання міщан Києва 1072 - укладання нової редакції зводу давньоруських законів - «Правди Ярославичів»
- 1073-1076 – князювання Святослава Ярославича
- 1076-1078 – князювання Ізяслава Ярославича
- 1078-1093 – князювання Всеволода Ярославича
- 1093-1113 – князювання Святополка Ізяславича в Києві
- 1097 – Любецький з'їзд князів
- 1108-1113 – спорудження на замовлення князя Святополка Ізяславича Михайлівського Золотоверхого собору в Києві
- 1113-1125 – князювання Володимира Мономаха
- 1117 – створення «Повчання» Володимира Мономаха – пам'ятки давньоруського письменства
- 1125-1132 – князювання Мстислава Володимировича
- 1141-1144 – об'єднання князем Володимирком Володаревичем галицьких земель і утворення князівства з центром у Галичі
- 1144-1152 – Галицька земля. Князювання Володимирка Володаревича
- 1153-1187 – Галицька земля. Князювання Ярослава Володимировича (Осмомисла)
- 1169 – розгром Києва військом володимиро-суздальського князя Андрія Боголюбського
- 1185 – похід сівєрського князя Ігоря Святославича на половців; розгром руської дружини половецьким ханом Кончаком на р. Каялі
- 1187 – перша літописна згадка назви «Україна» щодо земель Південної Київщини і Переяславщини
- 1199 – об'єднання волинським князем Романом Мстиславовичем Галицької та Волинської земель; утворення Галицько-Волинського князівства
- XII ст. – написання «Слова о полку Ігоревім» - найвидатнішої пам'ятки оригінальної руської літератури
- 1202 – галицько-волинський князь Роман Мстиславич оволодів Києвом і став великим князем
- 1205 – трагічна загибель Романа Мстиславича.
- 1219-1263 – Литва. Князювання Міндовга
- 1223 – поразка руських дружин і половецького війська в битві з монголами на р. Калці
- 1237-1240 – монгольська навала на Русь
- 1238 – перемога військ Данила Галицького над німецькими лицарями-хрестоносцями під Дорогочином
- 1238-1264 – князювання Данила Романовича (Данила Галицького) в Галицько-Волинській державі
- 1240 – героїчна оборона Києва; розорення міста військами хана Батия
- 1241 – вторгнення монголів у Галицько-Волинське князівство, героїчний опір населення князівства.

- 1245 – перемога галицько-волинських дружин князів Данила і Василька над боярською опозицією в битві під Ярославом; відновлення єдності Галицько-Волинського князівства; утвердження влади князя Данила Романовича
- 1253 – Данило Романович проголошений королем Української держави
- 1264 – об'єднання литовських племен і утворення Литовської держави
- 1264-1301 – Галицька земля. Князювання Лева-сина Данила Романовича
- 1323 – Галицька земля. Припинення династії Романовичів
- 1349 – загибель Українського королівства
- 1362 – перемога білорусько-литовсько-українського війська над монголами біля Синіх Вод; остаточне приєднання до Литовського князівства Київщини, Переяславщини, Волині та Поділля; кінець княжої доби і початок литовсько-польської
- 1385 – Кревська унія - угода про державно-політичний союз між Польським королівством і Великим князівством Литовським
- 1410 – поразка Тевтонського ордену від об'єданого війська поляків, литовців, українців і білорусів під Грюнвальдом
- 1413 – Городельська унія - угода між польським королем Ягайлом і великим князем литовським Вітовтом
- 1428-1430 – виникнення Кримського ханства
- 1432-1436 – існування «Великого князівства Руського»
- 1480 – повалення золотоординського іґа на Русі
- 1482 – розгром кримськими татарами Києва
- 1492 – перша згадка в документах про українських козаків
- 1508 – повстання проти Литви князя М. Глинського
- 1529 – І Литовський статут
- 1554-1556 – спорудження Д. Вишневецьким на о. Малій Хортиці і оборонного замка-фортеці, заснування Запорозької Січі
- 1555-1561 – створення Пересопницького Євангелія
- 1557 – «Устави на волюки»
- 1566 – II Литовський статут

2. Козацько-гетьманська доба (1569 - перша половина XVIII ст.)

- 1569 – Люблінська унія між Литвою та Польщею, утворення федеративної польсько-литовської держави – Речі Посполитої, перехід під владу Польщі Київської, Волинської і Брацлавської воєводства, а також Підляшши
- 1572 – універсал польського короля Сигізмунда II Августа про утворення найманого козацького формування – початок реєстрового козацького війська
- 1573 – заснування І. Федоровим друкарні у Львові
- 1574 – видання І. Федоровим «Апостола» - першої друкованої книги на українських землях
- 1574 – видання І. Федоровим першого на східнослов'янських землях.; «Букваря»
- 1576-1577 – заснування Острозької академії та друкарні

1577 – похід І. Підкови у Молдавію
1581 – видання «Острозької Біблії»
1586 – заснування Львівського братства
1588 – III Литовський статут
1591-1593 – козацько-селянське повстання під проводом К. Косинського
1594-1596 – козацько-селянське повстання під проводом С. Наливайка
1596 – Берестейська церковна унія - об'єднання католицької (Воєленської) церкви з православною церквою України та Білорусі, проголошене на уніатському церковному соборі в Бересті (Бресті); православний собор (1596 р.) засудив унію; підтримав рішення уніатського собору, і православна церква опинилася поза законом
1615 – заснування Київського Богоявленського братства і школи
1616 – морський похід запорозьких козаків на чолі з П. Сагайдачним на Кафу, Синоп, Трапезунд; визволення невільників
1620 – битва польських військ з турками й татарами під Цецорою
1621 – Хотинська битва польських і козацьких військ з турками
1625 – козацьке повстання на чолі з Марком Жмайлом
1625 – укладання Куруківської угоди між козаками і поляками: збільшення козацького реєстру до 6 тис. чоловік, нереєстрові козаки мусили повернутися до своїх панів, козакам заборонялося здійснювати морські походи на турецькі володіння
1630 – козацько-селянське повстання під проводом Тараса Федоровича (Трясила)
1632 – заснування Києво-Могилянського колегіуму
1635 – спорудження польської фортеці Кодак на Дніпрі, зруйнування її козаками на чолі з І. Сулимою
1637 – козацько-селянське повстання під проводом Павла Бута (Павлока)
1637-1638 – козацько-селянське повстання під проводом Якова Острянина та Дмитра Гуні
1648-1657 – Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького проти панування Польщі
1648 – перемоги козацьких військ на чолі з Б. Хмельницьким над поляками під Жовтими Водами, Кореунем, Пиляйцями
1649 – розгром польського війська в битві під Зборовом; укладання Зборівського мирного договору: визначення 40-тисячного козацького реєстру, обмеження території козацької України Київським, Чернігівським і Брацлавським воєводствами
1651 – поразка козацького війська в битві під Берестечком; Білоцерківський договір: встановлення 20-тисячного козацького реєстру, обмеження влади гетьмана Київським воєводством, шляхті дозволено повертатися до своїх маєтків
1652 – розгром польського війська М. Калиновського козацько-татарським військом на чолі з Б. Хмельницьким під Батогом
1653 – воєнні дії між козацькою та польською армією, облога Жванця
1653 – перемога українського війська на чолі з І. Богуном над польською шляхетською армією під Монастирищем

1653 – рішення Земського собору про прийняття Війська Запорозького під протекторат московського царя
1654, 8 січня – Переяславська рада; козацька рада ухвалила присягнути на вірність російському царю
1654, березень – оформлення українсько-російської міждержавної угоди; українські послы представили «Просительні статті про права усього малоросійського народу», відомі під назвою «Березневі статті»
1654 – заснування Харкова
1655 – спільні воєнні дії українських і російських військ проти поляків у Західній Україні та в Білорусії
1656 – Вілненське перемир'я між Польщею та Росією; припинення воєнних дій між Московською державою та Річчю Посполитою; обидві держави брали на себе зобов'язання не розпочинати переговорів про мир зі Швецією; передбачалася можливість обрання російського царя на польський трон
1657 – смерть Б. Хмельницького
1657-1659 – гетьманування І. Виговського
1658 – Гадяцький договір (Гадяцький трактат) – українсько-польська угода, схвалена на Генеральній (Військовій) раді неподалік м. Гадяча; Україна дістала назву «Велике князівство Руське» і входила до складу Речі Посполитої не як провінція, а як окрема держава (на федеративних началах, зберігаючи гетьманське правління); до складу Великого князівства Руського входили Чернігівське, Київське і Брацлавське воєводства; православні зрівнювалися в правах з католиками
1659 – розгром московських військ під Конотопом збройними формуваннями під керівництвом І. Виговського
1659-1663 – гетьманування Ю. Хмельницького
1659 – «Переяславські статті» Ю. Хмельницького; угода, укладена між Ю. Хмельницьким і московським урядом, якою регулювалося політичне і правове становище козацької України у складі Московської держави; російські воєводи мали право з військами стояти в Києві, Ніжині, Переяславі, Брацлаві, Умані
1660 – Слободищенський трактат; договір, укладений гетьманом Ю. Хмельницьким з представниками Речі Посполитої у містечку Слободищі, біля Чуднова; за його умовами скасовувалися невігідні для Гетьманщини «Переяславські статті» 1659 р., Гетьманщина розривала союз із Московською державою та відновлювала свій державний зв'язок з Річчю Посполитою на умовах Гадяцької угоди 1658 р.
1661 – заснування університету у Львові
1663 – «Чорна рада» у Ніжині, проголошення гетьманом І. Брюховецького
1663-1668 – гетьманування І. Брюховецького на Лівобережній Україні
1663-1665 – гетьманування П. Тетері на Правобережній Україні
1665 – «Московські статті»; договірні умови між московським урядом і лівобережною козацькою старшиною на чолі з гетьманом І. Брюховецьким; обмеження територіально-адміністративної автономії Лівобережної України

- 1665-1676 – гетьманування на Правобережній Україні П. Дорошенка
- 1667 – Андрусівське перемир'я між Російською державою та Річчю Посполитою; у складі Московської держави залишалися Лівобережна Україна, Сіверська земля за Черніговом і Стародубом, а також Смоленськ; за Річчю Посполитою закріплювалися Правобережна Україна, Білорусія із Вітебськом, Полоцьком і Двінськом; Запорожжя мало бути під зверхністю обох держав
- 1668-1672 – гетьманування на Лівобережній Україні Д. Многогрішного
- 1669 – «Глухівські статті»; договір між козацькою старшиною і гетьманом Д. Многогрішним і московськими послами: обмеження козацької автономії, заборона переходу селян у козацький стан, визначення 30-тисячного козацького реєстру, заборона зносин з іноземними державами царські вояводи з військами залишалися у Києві, Чернігові, Ніжині, Переяславі, Острі
- 1672 – Бучацький договір між Туреччиною та Польщею; Поділля діставалося Туреччині; на Брацлавщині й Київщині зберігалася влада гетьмана П. Дорошенка під турецьким протекторатом
- 1672-1687 – гетьманування І. Самойловича на Лівобережній Україні
- 1674 – І. Самойлович обраний гетьманом Лівобережної та Правобережної України, спроба І. Самойловича об'єднати Україну
- 1676-1681 – гетьманування Ю. Хмельницького на Правобережжі
- 1677-1681 – московсько-турецька війна за Правобережну Україну
- 1677-1678 – чигиринські походи татар і турків
- 1681 – Бахчисарайський мирний договір між Росією, Туреччиною та Кримським ханством; встановлення 20-річного перемир'я, визнання приєднання Лівобережної України до Московської держави, Поділля залишалося під владою Туреччини, держави зобов'язувалися не заселяти землі між Бугом і Дністром
- 1686 – «Трактат про Вічний Мир» між Росією та Польщею: визнання Лівобережної України за Московською державою, Правобережної – за Річчю Посполитою, Поділля залишалося під протекторатом Туреччини, Росія і Польща уклали антитурецький союз
- 1686 – підпорядкування Київської митрополії московському патріархові
- 1687-1708 – гетьманування І. Мазепи
- 1695, 1696 – участь українських козаків в азівських походах
- 1702-1704 – визвольне повстання на Правобережній Україні на чолі із Семеном Палієм
- 1700-1721 – Північна війна між Росією та Швецією
- 1708 – укладання шведсько-українського таємного договору: шведи зобов'язувалися обороняти українські терени, направляючи для цього свої війська; князь і старшина зберігали свої права й вольності; І. Мазепа призначався довічним князем або гетьманом України.
- 1708-1722 – гетьманство І. Скоропадського
- 1709, червень – Полтавська битва

- 1710 – обрання гетьманом в еміграції П. Орлика, «Конституція прав і свобод Війська Запорозького» (Конституція П. Орлика)
- 1720 – указ Петра I про заборону друкування українською мовою
- 1722-1727 – діяльність першої Малоросійської колегії
- 1722-1723 – гетьманування П. Полуботка, боротьба української старшини на чолі з гетьманом П. Полуботком за збереження автономії України
- 1727-1734 – гетьманування Д. Апостола
- 1727 – «Рішительні пункти»; документ, який регулював відносини Гетьманщини з Росією
- 1734-1750 – «Правління гетьманського уряду» в Україні
- 1734 – повернення запорозьких козаків під протекторат Росії, заснування на р. Підпільній Нової Січі
- 1734 – гайдамацьке повстання на Поділлі на чолі з Верланом проти польсько-шляхетського панування
- 1735-1739 – участь українських козаків у російсько-турецькій війні
- 1738-1745 – активізація руху опришків у Західній Україні на чолі з Олексієм Довбушем
- 1750 – друге повстання гайдамаків на Правобережній Україні
- 1750-1764 – правління останнього українського гетьмана К. Розумовського
- 1764 – указ Катерини II про скасування гетьманства
- 1764 – зосередження повноти влади в Україні в руках другої Малоросійської колегії (1764-1784 рр.) на чолі з П.Румянцевим

3. Українські землі в другій половині XVIII - на початку XX ст.

- 1768 – початок Коліївщини на Правобережній Україні
- 1770 – заснування Олександрівська (Запоріжжя)
- 1772 – перший поділ Польщі: приєднання до Росії Східної Білорусії, а Галичини – до Австрії
- 1775 – ліквідація царським самодержавством Запорозької Січі
- 1776 – заснування Катеринослава (Дніпропетровськ)
- 1781 – ліквідація полкової системи на Гетьманщині, утворення натомість намісництва за російським зразком
- 1783 – царський маніфест про приєднання до Російської імперії Кримського ханства
- 1783 – царський указ про закріпачення селян на Лівобережній та Слобідській Україні
- 1785 – «Жалувана грамота дворянству» Катерини II, згідно з якою українська старшина зрівнювалася в правах з російським дворянством
- 1789 – заснування першого стаціонарного театру в Харкові
- 1790 – заснування в Миколасві першої в Російській імперії сільськогосподарської школи

1793 – другий поділ Польщі: до Росії відійшли Київщина, Східна Волинь, Поділля, Брацлавщина

1794 – заснування на місці поселення Хаджибей міста (з 1795 р. – м. Одеса)

1795 – третій поділ Польщі: Росія включила до свого складу Західну Волинь, Західну Білорусію, Литву і Курляндію

1803 – царський указ про «вільних хлібопашців», згідно з яким поміщики за власним бажанням могли відпускати кріпосних селян на волю давати їм земельні наділи

1806-1812 – російсько-турецька війна і приєднання до Росії Бессарабії трьома повітами, у яких жили українці

1812 – відкриття перших гімназій у Харкові, Полтаві, Чернігові, Катеринославі, Києві

1813-1835 – антикріпосницькі виступи селян на Поділлі під проводом У. Кармалюка

1818-1821 – діяльність таємної організації «Союз благоденства», «побічні управи» якого діяли в Кишиневі, Тульчині, Полтаві тощо

1821 – утворення в Тульчині таємного «Південного товариства» на чолі з П. Пестелем та О. Юшневським

1823 – заснування О. і П. Борисовими «Товариства об'єднаних слов'ян» у Новограді-Волинському

1823 – утворення Васильківської управи «Південного товариства» на чолі з С. Муравйовим-Апостолом і М. Бестужевим-Рюміним

1825, грудень - 1826, січень – повстання Чернігівського полку в Україні

1827-1830 – діяльність таємного демократичного гуртка у Ніжинській гімназії вищих наук

1830-1831 – польське визвольне повстання на Правобережній Україні

1833-1837 – діяльність напівзаконного демократичного, просвітницького та літературного гуртка «Руська трійця»

1837 – видання діячами «Руської трійки» альманаху «Русалка Дністровая»

1834 – заснування університету в Києві

1840 – видання в Петербурзі «Кобзаря» Т. Шевченка

1843-1844 – селянське повстання під проводом Л. Кобилиці на Буковині

1846-1847 – діяльність Кирило-Мефодіївського товариства (братства); Головною метою братства вважало утвердження на засадах християнства національно-державної незалежності України.

1847-1848 – запровадження в Правобережній Україні «Інвентарних правил»

1848, травень – утворення у Львові першої української політичної організації – Головної руської ради (ГРР); програмні вимоги ГРР: забезпечення для українців, як і для поляків, рівних можливостей обіймати урядові посади.

1848 – ліквідація кріпосного права у Східній Галичині та на Буковині

1848, червень – скликання Слов'янського конгресу у Празі з метою досягти слов'янської єдності у боротьбі за національну незалежність

1848, жовтень – перший з'їзд західноукраїнських діячів науки і культури («Собор руських вчених»)

1848, 1-2 листопада – збройне антиурядове повстання у Львові, придушене австрійським військом

1853-1856 – Кримська війна

1855 – розгортання масового антикріпосницького руху – «Київської козаччини»

1856 – «Похід у Таврію за волею» – масове самовільне переселення селян Катеринослащини і Херсонщини

1859 – створення першої української «Громади» в Петербурзі, здійснювала культурно-просвітницьку діяльність

1860 – створення української «Громади» в Києві

1861, 19 лютого – царський маніфест про скасування кріпосного права в Росії

1861 – початок роботи Галицького сейму

1863 – циркуляр міністра внутрішніх справ Валусва про заборону видання українською мовою наукових, релігійних та освітніх праць, а також діяльність недільних шкіл

1863 – написання П. Чубинським вірша «Ще не вмерла Україна» – тексту сучасного гімну України

1863-1864 – польське антиросійське повстання

1864 – земська, судова та шкільна реформи в Російській імперії

– створення у Львові першого осередку товариства «Просвіта»

– відкриття перших жіночих гімназій

1873 – створення Літературного товариства ім. Т. Шевченка (з 1892 р. – Наукове товариство ім. Т. Шевченка)

1874 – масове «ходіння в народ»

1876 – затвердження царем Емського акта, що забороняв видання та ввезення з-за кордону літератури українською мовою

1892 – виникнення таємного студентського товариства «Братство тарасівців» – першої української політичної організації, яка стояла на засадах повної самостійності України

1897 – організація київського та катеринославського «Союзів боротьби за визволення робітничого класу»

1897 – перший загальний перепис населення Російської імперії

1900 – утворення у Харкові Революційної української партії (РУП); коло її джерел стояли студенти Харківського університету Дм. Антонович, Б. Камінський, Л. Мацієвич та інші; програму партії виробив харківський адвокат М. Міхновський, вона була надрукована влітку 1900 р. у Львові під назвою «Самостійна Україна»; головна мета партії – створення незалежної Української держави; у державній самостійності України М. Міхновський убачав головну умову існування української нації; у програмі йшлося про необхідність відстоювання інтересів селян, які вважалися автором «основної нації»

1900 – утворення Російської національної партії (РНП) в Галичині, яка об'єднувала молодше покоління москвофілів; москвофіли закликали до цілковитого ототожнення України з Росією

1900 – утворення Української соціалістичної партії (УСП); лідери: Б. Ярошевський, М. Меленевський та інші; УСП виступала за повну

- державну незалежність України; кінцевою метою партії проголошувалася демократична Українська Республіка із суспільною власністю на засоби виробництва й «повною рівноправністю національною з полишенням кожній нації свободи увійти до складу республіки»
- 1902** – М. Міхновський та О. Макаренко створили в Харкові Українську народну партію (УНП), яка виступала за повну державну незалежність; вони вважали, що «тільки національно-українська робітничка організація може врятувати Україну від неволі»
- 1902** – масовий селянський рух на Полтавщині і Харківщині
- 1902** – піднесення селянського руху в Галичині, перші барикадні бої робітників Львова
- 1904** – утворення Української демократичної партії (УДП); лідер Є. Чикаленко, А. Лотоцький; УДП виступала за здійснення ліберальних реформ, автономію України у складі Російської імперії
- 1904** – утворення Української радикальної партії (УРП); лідери: Б. Грінченко, С. Єфремов; УРП виступала за здійснення ліберальних реформ автономію України у складі Російської імперії, відстоювала ліберальну модель розвитку
- 1904** – заснування вищої музикально-драматичної школи у Києві
- 1905** – утворення Української демократично-радикальної партії (УДРП); партія була утворена шляхом об'єднання Української радикальної партії й Української демократичної партії
- 1905** – основна частина РУП утворила Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), яка в політичній сфері обмежувалася гаслами автономії України; УСДРП очолили Д. Антонович, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порц, які намагалися зберегти рівновагу з національними та соціалістичними пріоритетами, досить суперечливо поєднуючи націоналізм і марксизм
- 1905, 9 січня** – розстріл робітничої демонстрації («Кривава неділя») в Петербурзі; початок першої російської революції (1905-1907 рр.)
- 1905, червень** – повстання на броненосці «Потьомкін»
- 1905, жовтень** – всеросійський загальний політичний страйк, виникнення Рад робітничих депутатів
- 1905, 17 жовтня** – підписання царем маніфесту «Про удосконалення державного порядку», у якому було обіцяно громадянські свободи та скликання законодавчої Думи
- 1905, 30 жовтня** – заснування в Одесі першої в Наддніпрянщині «Прогресіти»
- 1905, грудень** – збройні повстання в Харкові, Катеринославі, Олександрівську, Горлівці, Миколаєві
- 1906, травень - 1907, червень** – діяльність української парламентської громади в ІІІ Державних думах
- 1906, листопад** – царський указ про вільний вихід селян із общини; початок столипінської аграрної реформи, яка також передбачала скасування викупних платежів, насадження системи хуторів відрубів, переселенську політику, скасування ряду найбільш несправедливих обмежень прав

селянського стану (щодо державної служби, тілесних покарань, права вибору місця проживання тощо)

- 1906** – заснування в Полтаві першого українського професійного театру
- 1906** – перше видання Біблії українською мовою в Наддніпрянській Україні
- 1907, 3 червня** – царський указ про розпуск ІІ Державної думи; державний переворот, який фіксував поразку революції 1905-1907 рр.
- 1908** – утворення «Товариства українських поступовців» (ТУП); лідери – М. Грушевський, С. Єфремов, Є. Чикаленко, С. Петлюра; ТУП відстоювало ідеї громадського миру на національній основі, конституційно-парламентський шлях боротьби за українську справу, домагалася поступової культурної, а потім і політичної автономії України; своїми найближчими завданнями поступовці вважали українізацію освіти, діяльності громадських установ, суду і церкви
- 1910, 20 січня** – столипінським циркуляром заборонялося реєструвати будь-які товариства і видавництва, створені «іноземцями»
- 1912** – перший у післяреволюційні роки масовий виступ українців під час похорон композитора М. Лисенка
- 1914, лютий** – масовий рух протесту проти заборони царатом святкування сторіччя з дня народження Т. Шевченка

4. Історія України першої половини ХХ ст. (1914-1939 рр.)

- 1914, 1 серпня** – оголошення Німеччиною війни Росії, початок Першої світової війни
- 1917, 27 лютого** – перемога Лютневої демократичної революції та створення Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів.
- 1917, 4 березня** – утворення Центральної Ради – представницького органу київських українських громадських організацій
- 1917, 6-8 квітня** – Всеукраїнський національний конгрес (ВНК), у роботі якого взяла участь 900 представників українських політичних, громадських, професійних організацій; Конгрес визнав, що тільки «національно-територіальна автономія України в змозі забезпечити потреби нашого народу і всіх інших народів, які живуть на українській землі»; ВНК обрав новий склад Центральної Ради із 118 чоловік; головою ЦР було обрано М. Грушевського, заступниками голови - В. Винниченка, С. Єфремова
- 1917, 5-8 травня** – І Всеукраїнський військовий з'їзд, який висловився за негайне «оголошення принципу національно-територіальної автономії України», українізації армії, перетворення її після закінчення війни на народну міліцію; делегати з'їзду (українські солдати й офіцери) створили Український генеральний військовий комітет із 18 осіб на чолі з С. Петлюрою
- 1917, 10 (23) червня** – Центральна Рада прийняла свій І Універсал; його було проголошено на ІІ Всеукраїнському військовому з'їзді, який відбувся 5-10 червня; І Універсал проголошував автономію України і закликав до організації нового політичного устрою в Україні; об'єднання з Росією мало

- відбутися на федеративних засадах; найвищим державним органом України проголошувалася Центральна Рада; кожне село, волость, повітова земська управа мали встановити зв'язки з Центральною Радою.
- 1917, 3 (16) липня** – Центральна Рада оприлюднила текст II Універсалу; ним оголошувалося про найближче поповнення складу Центральної Ради представниками інших народів, які проживали в Україні; повідомлялося також про підготовку Центральною Радою разом із представниками національних меншин проекту автономного устрою України.
- 1917, червень** – наступ російської армії на львівському напрямку завершився повним провалом і витісненням російських військ із Галичини і Буковини; відбулася стабілізація фронту до укладання Брест-Литовського миру
- 1917, серпень** – «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду в Україні», яка суттєво обмежувала права України
- 1917, 7 (20) листопада** – Центральна Рада прийняла III Універсал, який проголошував створення Української Народної Республіки (УНР) у складі федеративної Росії; в аграрному питанні проголошувалося скасування прав приватної власності на поміщицькі землі та інші землі нетрудових господарів; земля визнавалася власністю всього трудового народу і повинна була перейти до нього без викупу; у промисловості запроваджувався 8-годинний робочий день на підприємствах і державний контроль за виробництвом і розподілом продукції; III Універсал проголошував цілий ряд демократичних свобод: свободу слова, друку, зібрань, страйків, спілок.
- 1917, 3 грудня** – Рада народних комісарів (Раднарком, РНК) радянської Росії ухвалила і передала радіотелеграфом до Києва «Маніфест Ради Народних Комісарів до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради», згідно з яким у разі невиконання Центральною Радою ультиматуму РНК протягом 48 годин оголошувався стан війни між Україною і більшовицькою Росією.
- 1917, 12 грудня** – проголошення радянської влади в Україні на Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові; наслідуючи Центральну Раду, більшовики назвали свою державу «Українська Народна Республіка».
- 1917, 25 грудня** – початок загального наступу більшовицьких військ на Київ, початок першої війни радянської Росії з УНР.
- 1918, 11 (24) січня** – проголошення Малою Радою IV Універсалу; проголошувалися незалежність і суверенітет УНР, необхідність виходу України зі стану світової війни, захисту своїх кордонів, прагнення розпочати негайні переговори з країнами Четверного союзу; проголошувалися широкі соціально-економічні перетворення: націоналізація всіх природних ресурсів, ліквідація права приватної власності на землю, передача всієї землі трудящим без викупу.
- 1918, 16 січня** – початок більшовицького повстання в Києві; збройний виступ частини міського гарнізону і робітників заводу «Арсенал» проти Центральної Ради

- 1918, 16 січня** – бій під Кругами; нерівний бій між переважаючими більшовицькими радянськими частинами і студентським українським куренем.
- 1918, 22 січня** – придушення більшовицького повстання в Києві
- 1918, 26 січня** – вступ до Києва після кількадечної артилерійської облоги радянських військ під командуванням М. Муравйова; початок «червоного» терору проти населення міста, внаслідок якого загинуло 3-5 тис. чоловік
- 1918, 27 січня** – підписання делегацією УНР з представниками країн Четверного союзу Брестського мирного договору; умови Брестського договору: визнання Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Османською імперією незалежності УНР і встановлення з нею дипломатичних відносин, скасування воєнного стану між воюючими сторонами, визнання кордонів України, визначення економічних зв'язків
- 1918, 18 лютого** – початок наступу німецьких військ на територію України
- 1918, 29 квітня** – ухвалення Центральною Радою Конституції УНР
- 1918, 29 квітня** – проголошення на Всеукраїнському хліборобському з'їзді гетьманом України П. Скоропадського; здійснення державного перевороту і перехід усієї повноти влади в Україні до рук гетьмана; основні заходи нової влади: скасування законодавства ЦР щодо робітництва і промисловості, відновлення приватної власності в промисловості, налагодження торговельних відносин з Німеччиною та Австро-Угорщиною.
- 1918, 13 листопада** – проголошення Західноукраїнської Народної Республіки; згодом її президентом було обрано Є. Петрушевича
- 1918, 14 листопада** – створення Директорії УНР – революційного органу керівництва антигетьманським повстанням, верховного органу УНР; головою Директорії було обрано В. Винниченка; 15 листопада було обнародовано заклик Директорії до збройної боротьби проти гетьманату; 18 листопада війська Директорії розгромили гетьманські війська під Мотовилівкою
- 1918, 14 грудня** – вступ до Києва військ Директорії; Скоропадський зрікся влади; політика Директорії була прямо протилежна колишній політиці гетьмана П. Скоропадського і передбачала утвердження в Україні національного варіанта радянської влади без крайнощів більшовизму у сфері державного будівництва.
- 1919, 6 січня** – ухвалення Тимчасовим робітничо-селянським урядом України декрету про її назву – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР); така назва за республікою зберігалася до прийняття Конституції 1937 р.
- 1919, 22 січня** – Акт Злуки УНР і ЗУНР
- 1919, 10 березня** – прийняття III Всеукраїнським з'їздом рад (Харків) першої Конституції УСРР; юридичне оформлення радянської державності в Україні
- 1919, 5 лютого** – вступ Червоної армії до Києва

1919, 6 квітня – евакуація військ Антанти з Одеси

1919, червень – «Чортківська офензива» Української Галицької армії (УГА)

1919, червень-серпень – окупація Криму та майже всього Лівобережжя, за винятком Чернігівщини, військами Денікіна, встановлення денікінського окупаційного режиму: до українського національно-демократичного руху денікінці ставилися вкрай негативно, на захопленій території України вони проводили політику насильницької русифікації, українська культура й освіта переслідувалися

1919, липень – окупація польськими військами ЗУНР.

1919, серпень – створення Н. Махном Революційно-повстанської армії України

1919, 30 серпня – залишення Києва Червоною армією, одночасний вступ до міста української та денікінської армії; «Київська катастрофа» - відступ українських військ з Києва

1919, жовтень – Початок контрастуну Червоної армії проти денікінців

1919, 3 грудня – затвердження VIII Всеросійською конференцією РКП(б) резолюції ЦК РКП(б) «Про радянську владу на Україні»

1919, 11 грудня – створення президією ЦВК Рад України і РНК УСРР надзвичайного органу влади - Всеукраїнського революційного комітету на чолі з Г. Петровським

1919, 16 грудня – вступ до Києва збройних формувань Червоної армії

1920, березень – розгром основних сил денікінців; решта денікінців, яких очолював П. Врангель, закріпилися в Криму

1920, 21-24 квітня – укладання Варшавської угоди між урядами УНР і Польщі; були підписані загальна, торговельно-економічна і військова конвенції (угоди), які пізніше назвали Варшавською угодою; основні положення Варшавської угоди: Польща визнавала існування УНР, до Польщі відійшли західноукраїнські землі й уряд УНР заявив про відсутність претензій на них.

1920, 25 квітня – початок радянсько-польської війни: Польща мала за мету відновити країну в кордонах 1772 р. і перетворити її на регіонального лідера; радянська Росія намагалася «розпалити пожежу» світової революції

1920, 6 травня – вступ польсько-українського війська до Києва

1920, 26 травня – початок Київської наступальної операції, контрастуну радянських військ

1920, 12 жовтня – укладання у Ризі угоди про перемир'я та попередні умови миру між РСФРР та УСРР, з одного боку, і Польщею – з другого

1920, листопад – остаточний розгром армії Врангеля в Криму; ліквідація Південного фронту

1921, березень – ухвала з'їздом РКП(б) постанови про запровадження нової економічної політики (неп); нова економічна політика була спробою більшовицької партії зосередити в своїх руках політичну владу, перейти від командно-адміністративних методів управління економікою, які застосовувалися в роки «воєнного комунізму», до ринкових механізмів у повоєнний час.

1921, 18 березня – підписання Ризького мирного договору між Польщею і РСФРР; основні умови Ризького мирного договору: сторони зобов'язалися припинити воєнні дії.

1921-1923 – голод в Україні; основні причини голоду в Україні: наслідки політики «воєнного комунізму», падіння товарності сільського господарства, незацікавленість селян у збільшенні посівних площ

1922, 30 грудня – затвердження I з'їздом Рад СРСР Декларації про створення Союзу та Союзного договору; до складу СРСР увійшли РСФРР, УСРР, БСРР, ЗСФРР

1924, 26 січня – 2 лютого – II з'їзд Рад СРСР, що затвердив Конституцією СРСР

1924, 16-25 вересня – в с. Татарбунари та інших селах Південної Бессарабії спалахнуло антирумунське повстання українського населення, яке називало всебічного соціального і національного гноблення Румунії

1925, березень – початок літературної дискусії щодо шляхів розвитку української літератури (1925-1928 рр.); виступи М. Хвильового про необхідність окремишого розвитку української культури

1925, грудень – проголошення XIV з'їздом ВКП(б) курсу на соціалістичну індустріалізацію

1927, грудень – проголошення XV з'їздом ВКП(б) курсу на колективізацію сільського господарства

1928-1932 – перший п'ятирічний план розвитку народного господарства УСРР

1928, 18 травня – 5 червня – розгляд судом сфабрикованої органами ДПУ «Шахтинської справи» (суд над старими спеціалістами вугільної промисловості Донбасу, серед них були і колишні власники шахт), пов'язаної з так званою підривною діяльністю технічної інтелігенції проти радянської влади і покликаної стати першим і важливим свідомством на користь сталінської тези про «загострення класової боротьби в ході будівництва соціалізму»

1929, січень – створення у Відні Організації українських націоналістів (ОУН), куди ввійшли різноманітні радикальні групи, що виступали проти асиміляторської політики польських властей і відстоювали національні інтереси українців; мета ОУН - здобуття незалежності України; соціальна база ОУН – колишні військові армії УНР і ЗУНР, студенти, молодь, інтелігенція; методи боротьби – підпільна, терористична діяльність, національна революція; головою проводу був обраний С. Коновалець

1929 – звинувачення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) в антирадянській діяльності (на початку 1930 р. УАПЦ самоліквідувалася)

1929, листопад – офіційне проголошення на пленумі ЦК ВКП(б) курсу комуністичної партії на суцільну колективізацію сільського господарства; цілі – забезпечення міста хлібними продуктами на потреби сільського господарства, ліквідація «аграрного перенаселення», поширення контролю держави над приватним сектором сільського господарства

- 1930** – кампанія «пацифікації» в Східній Галичині - здійснення за ініціативою польського прем'єр-міністра Ю. Пілеудського масових репресій проти українців за допомогою військових і поліції
- 1932** – оголошення Й. Сталіним другої п'ятирічки.
- 1932-1933** – голод в Україні; страшною катастрофою для українського народу став голод 1932-1933 рр.; історики навіть не можуть назвати більш-менш точну кількість жертв Голодомору: на думку дослідників, у той період в Україні вмерло від голоду 3,5-8 млн. осіб. Основні причини Голодомору: непосильні для селян хлібозаготівлі, конфіскація владою продовольчих запасів, надмірний хлібний експорт; небажання колективників працювати в громадському господарстві; економічні прорахунки; голод розпочався у грудні 1931 р. і тривав до початку 1934 р., найбільшого прояву досяг у червні 1933 р.
- 1932, 10 жовтня** – урочисте відкриття Дніпрогесу
- 1932, кінець жовтня** – початок діяльності в Україні Надзвичайної комісії хлібозаготівлі (комісія В. Молотова); наслідком діяльності комісії до січня 1933 р. стало вилучення з українського села репресивними методами 89,5 млн. пудів зерна
- 1933-1937** – другий п'ятирічний план розвитку народного господарства УСРР
- 1937, січень** – ухвалення нової Конституції УРСР Надзвичайним XIV з'їздом Рад України
- 1938, 23 травня** – терористичний акт у Роттердамі (Нідерланди), внаслідок якого загинув відомий український військовий і політичний діяч керівник ОУН С. Коновалець
- 1938, 11 жовтня** – здобуття Закарпаття автономії у складі Чехословаччини
- 1939, 23 серпня** – підписання договору між СРСР і Німеччиною про ненапад, а також таємної угоди про розмежування сфер інтересів у Східній Європі
- 1939, 27 серпня** – на другому Великому зборі українських націоналістів у Римі головою ОУН обрано А. Мельника; він вважав за необхідне орієнтуватися на нацистську Німеччину і планував за допомогою А. Гітлера визволити Україну від влади Польщі, Румунії, Чехословаччини, СРСР; Організація українських націоналістів розколася на два протилежних крила: ОУН(Б) – С. Бандери та ОУН(М) – А. Мельника

5. Історія України від 1939 р. до початку XXI ст.

- 1939, 1 вересня** – напад військ Німеччини на Польщу, початок Другої світової війни
- 1939, 17 вересня** – перехід радянськими військами польсько-радянського кордону; початок радянізації Західної України
- 1939, 28 вересня** – підписання радянсько-німецького договору «Про дружбу і державний кордон» і таємного секретного протоколу до нього

- 1939, 27 жовтня** – ухвалення і проголошення Народними зборами Західної України Декларації про входження Західної України до складу СРСР і об'єднання її з УРСР
- 1939, 2 листопада** – Позачергова V сесія Верховної Ради СРСР ухвалила закон про включення Західної України до складу СРСР і воз'єднання її з УРСР
- 1941, 22 червня** – напад військ Німеччини на Радянський Союз, початок Великої Вітчизняної війни
- 1941, 23-29 червня** – танкова битва в районі Рівне-Дубно-Луцьк-Броди, найбільша танкова битва початкового періоду війни, у якій з обох сторін взяли участь понад 5 тис. танків
- 1941, 30 червня** – ухвалення Українськими національними зборами у Львові Акта про відновлення Української держави
- 1941, 7 липня - 26 вересня** – Київська стратегічна оборона операція
- 1941, 5 серпня - 16 жовтня** – оборона Одеси
- 1941, 30 жовтня - 1942, 4 липня** – оборона Севастополя
- 1942, весна** – створення з'єднання партизанських загонів Сумської області під командуванням С. Ковпака
- 1942, 20 червня** – створення Українського штабу партизанського руху (УШПР) який очолив Т. Строкач; командири найбільших партизаном з'єднань: С. Ковпак, О. Федоров, О. Сабуров, М. Наумов; основні райони дій радянських партизан: Полісся, Чернігівщина, Сумщина)
- 1942, 22 липня** – радянські війська залишили м. Свердловськ Ворошиловградської області, після чого вся територія України опинилася в зоні окупації німецько-фашистських військ та їхніх союзників
- 1942, жовтень** – утворення Української повстанської армії (УПА)
- 1942, 18 грудня** – визволення від німецько-фашистських загарбників першого українського населеного пункту – с. Півнівки Міловського району Ворошиловградської (тепер Луганської) області; вступ радянських військ на територію України
- 1943, 12 червня - 1943, жовтень** – Карпатський рейд партизанського формування С. Ковпака
- 1943, 3 - 23 серпня** – Белгород-Харківська наступальна операція Червоної армії, визволення м. Харкова (23 серпня)
- 1943, 13 серпня – 22 вересня** – Донбаська наступальна операція Червоної армії, 8 вересня – визволення м. Сталіно (Донецька)
- 1943, серпень-листопад** – битва за Дніпро, яка складалася з ряду операцій з форсування Дніпра і визволення міст Запоріжжя (14 жовтня), Дніпропетровська (25 жовтня), Києва (6 листопада) та ряду інших
- 1944** – наступальні операції Червоної армії: Житомирсько-Бердичівська (24 грудня 1943 – 14 січня 1944 рр.); Корсунь-Шевченківська (24 січня – 17 лютого 1944 р.); Рівненсько-Луцька (лютий); Нікопольсько-Криворізька (30 січня – 17 лютого); Проскурівсько-Чернівська (4 березня – 8 квітня); Одеська (березень – 10 квітня); Кримська (8 квітня – 12 травня); Львівсько-Сандомирська (13 липня – 29 серпня); Ясько-Кишинівська (20-29 серпня); Карпатсько-Ужгородська (8 вересня – 28 жовтня 1944 р.)

1944, 26 березня – війська 2-го Українського фронту, які форсували спочатку Південний Буг, а потім Дністер, вперше за час війни вийшли на Державний кордон СРСР (кордон з Румунією)

1944-1946 – зростання боротьби ОУН і УПА проти Німеччини та союзників; визначення мети подальшої боротьби: головну увагу було зосереджено на боротьбі проти відновлення радянської влади на західноукраїнських землях

1944, травень-червень – депортація кримських татар, а також греків, вірмен, болгар, представників інших національностей, які проживали в Криму

1944, 28 жовтня – війська 4-го Українського фронту визволили від гітлерівців Закарпатську Україну

1944-1950-ті рр. – радянизація на західноукраїнських землях; основні складові радянизації: націоналізація приватної власності, колективізація, індустріалізація, «культурна революція», ліквідація Української греко-католицької церкви (УГКЦ), боротьба з ОУН-УПА, репресії та депортація незгодних з існуючим режимом

1945, квітень – УРСР разом із СРСР і БРСР включена до складу країни засновників Організації Об'єднаних Націй (ООН)

1945, 9 травня – День перемоги; підписання Акта про беззастережну капітуляцію нацистської Німеччини.

1946, 27-30 серпня – сесія Верховної Ради УРСР першого скликання схвалила п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946-1950 рр.

1946-1950 – широкомасштабна партизанська боротьба УПА проти органів радянської влади на західноукраїнських землях; рейди в Польщу, Чехословаччину, Австрію, Румунію, Німеччину для виведення основних сил з-під удару радянських каральних органів і з метою широкої пропаганди своїх ідей

1946-1947 – голод в Україні; причини голоду: посуха і неврожай 1946 р. незбалансована економічна політика, державно-партійного керівництва у центрі і на місцях, нехтування сільськогосподарським сектором економіки, зменшення внаслідок війни посівних площ, занепад матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів

1946-1951 – ідеологічний наступ тоталітарного режиму в Україні; прийняття постанов ЦК КП(б)У: 1946 р. – «Про перекидання і помилки висвітлені історії української літератури в «Нарисі історії української літератури», «Про журнал сатири і гумору «Перець», «Про журнал «Вітчизна», «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи його поліпшення»

1947, 28 квітня - 12 серпня – здійснення на території Польщі операції «Вісла»: депортація українського населення Холмщини та Лемківщини (понад 140 тис. чоловік) у західні й північно-західні райони країни

1947-1950-ті рр. – систематичні операції частин Радянської армії, НКВС зі знищення, витіснення за межі УРСР бойових загонів УПА

1949, грудень – звільнення М. Хрущова з посади першого секретаря КП(б)У, обрання на цю посаду Л. Мельникова

1950, 5 березня – загибель головнокомандуючого УПА Р. Шухевича (Т. Чупринки)

1951, травень – Львівський автобусний завод випустив перші в Україні автобуси

1953, 5 березня – смерть Й. Сталіна

1953, червень – звільнення Л. Мельникова з посади першого секретаря ЦК КПУ й обрання на цю посаду О. Кириченка

1953, листопад – став до ладу перший в СРСР суцільнозварний міст через Дніпро (за проєктом С. Патона)

1954, 19 лютого – президія Верховної Ради СРСР, ураховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки між Кримом і Україною, позицію урядів РРФСР та УРСР, прийняла Указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР».

1954, 23 лютого – 2 березня – пленум ЦК КПРС ухвалив постанову про подальше збільшення виробництва зерна в країні і про освоєння цілинних і перелогових земель Казахстану, Алтаю і Сибіру

1954 – Україна стала постійним членом Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)

1956, лютий – XX з'їзд КПРС; доповідь М. Хрущова «Про культ особи і його наслідки»

1957, 26 грудня – звільнення О. Кириченка з посади першого секретаря ЦК КП(б)У й обрання на цю посаду М. Підгорного

1957 – відкрито постійне представництво УРСР при ООН

1959, 15 жовтня – убивство в Мюнхені агентом КДБ С. Бандери

1960, лютий – пуск першого атомного реактора в Україні

1961 – створення штучних алмазів

1963, 1-2 липня – пленум ЦК КПУ усунув від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного через обрання його секретарем ЦК КПРС і обрав на цю посаду П. Шелеста

1964 – у Харківському фізико-технічному інституті АН УРСР побудовано найбільший на той час у світі прискорювач електронів

1965, грудень – у самвидаві вийшла праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», присвячена аналізу національно-культурної політики в Україні в період радянської влади

1967, квітень – В. Чорновіл завершив у Львові укладання збірника «Лихо з розуму», у якому оприлюднюється доля українських політ'язнів В. Гориня, М. Мосютки, В. Мороза, Я. Менкушга інших жертв репресій 1965-1966 рр.; ця книжка вийшла в Парижі та була удостоєна міжнародної премії

1967 – у структурах КДБ було створено спеціальне П'яте управління, на яке поклали обов'язки боротьби з «ідеологічними диверсіями», а по суті – з інакомисленням

1968, березень – лист до ЦК КПРС. Ради Міністрів СРСР, президії Верховної Ради СРСР з протестом проти нової хвилі політичних репресій другої половини 1960-х рр., який підписали 139 діячів науки і культури України

1970, січень – початок випуску у Львові «самвидавського» журналу «Український вісник»; його випуск організував В. Чорновіл; журнал був головним рупором незалежної громадської думки України

1972, травень – звільнення П. Шелеста з посади першого секретаря ЦК КПУ, обрання на цю посаду В. Щербинського

1976, 9 листопада – у Києві проголошено про створення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод, або Української Гельсінської групи (УГГ); УГГ мала на меті: ознайомити широкий загал із Декларацією прав людини ООН, сприяти виконанню в Україні Гельсінських договорів

1978, 20 квітня – Позачергова VII сесія Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання прийняла Конституцію (Основний Закон) УРСР; вона була майже копією Конституції СРСР 1977 р.; обидва Основні Закони ще більше обмежили права України.

1985, квітень – проголошення на пленумі ЦК КПРС курсу на «перебудову»; «перебудова», яку намагалося здійснити нове керівництво КПРС на чолі з М. Горбачовим, мала охопити п'ять провідних сфер життєдіяльності суспільства: економіку (перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних); внутрішню політику (демократизація суспільного життя та впровадження народовладдя); зовнішню політику (припинення «холодної війни» та побудова спільного європейського дому); соціальну сферу (поліпшення матеріального та культурного добробуту населення); ідеологію (ліквідація цензури, гласність, вільне виявлення думки громадян)

1986, 26 квітня – аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС; у результаті руйнування реактора в докльї потрапило 200 тонн радіоактивних матеріалів, 15 грудня 2000 р. Україна закрила Чорнобильську АЕС

1987 – на підставі двох указів президії Верховної Ради СРСР звільнено велику групу політв'язнів

1987-1990 – відновлення Української греко-католицької церкви: 1987 р. – УГКЦ частково вийшла з підпілля; грудень 1989 р. – зустріч М. Горбачова з Іоанном-Павлом II, з'явилися перші зрушення в напрямку легалізації УГКЦ; травень 1990 р. – зареєстровані перші громади УГКЦ

1988, березень – утворення Української Гельсінської Співки (УГС) і федерації правозахисних груп і організацій України

1988, червень – перший багатотисячний мітинг у Львові під гаслом демократизації суспільства з жовто-синіми прапорами

1988, листопад – перша політична демонстрація і перший політичний страйк у Києві

1989, 15-30 липня – страйк шахтарів в Україні, який охопив 193 шахти; страйкуючі висували як економічні, так і політичні вимоги

1988-1989 – поява і розгортання діяльності різноманітних неформальних організацій, зародження багатопартійності; основні причини формування багатопартійності в Україні: розширення демократизації суспільного

життя, гласність, історичне коріння існування багатопартійності в Україні, виникнення і розвиток в Україні дисидентства, нездатність КПРС виконувати керівну роль у суспільстві, яку вона собі привласнила

1989, лютий – відбулася установча конференція Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка (очолив його Д. Павличко); у 1991 р. Товариство було перейменовано у Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка

1989, серпень – 1990, червень – відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ)

1989, 8 – 10 вересня – установчий з'їзд «Народного руху України за перебудову» (Рух) – масової політичної організації; його делегати представляли майже 280 тис. громадян України; лідери поміркованих делегатів (В. Яворівський, І. Драч, Д. Павличко та інші) виступали за незалежну суверену Україну в межах реформованої союзної федерації, лібералізацію КПРС; лідери радикально налаштованих делегатів (В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, М. Горинь та інші) наполягали на виході України зі складу СРСР, злобутті нею цілковитої незалежності, утвердження в суспільстві політичного плюралізму; головою Руху було обрано І. Драча

1989, 28 вересня – пленум ЦК КПУ звільнив з посади першого секретаря ЦК КПУ В. Щербинського у зв'язку з його заявою про вихід на пенсію. Першим секретарем ЦК КПУ обрано В. Івашка

1989, жовтень – Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про мови в УРСР», який забезпечував українській мові статус державної

1990, 21 січня – між Києвом і Львовом створено живий ланцюг «Українська хвиля» з нагоди проголошення Дня соборності України (71-ої річниці проголошення Акта воз'єднання УНР та ЗУНР)

1990, березень – перші демократичні вибори до Верховної Ради України; депутати Верховної Ради УРСР і місцевих Рад обиралися прямим таємним голосуванням на альтернативних засадах

1990, 16 липня – Верховна Рада УРСР абсолютною більшістю голосів прийняла Декларацію про державний суверенітет України, яка стала передвісником незалежності України

1990, 3 серпня – Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про економічну самостійність Української РСР»; Закон УРСР закріпив наступні положення: власність народу на національне багатство і національний дохід України, різноманітність і рівноправність форм власності та їхній державний захист, децентралізація власності і роздержавлення економіки, повна господарська самостійність і свобода підприємництва всіх юридичних і фізичних осіб.

1990, 30 вересня – 100-тисячна маніфестація у Києві із закликом до проведення «круглого столу» всіма політичними силами України

1990, 2 – 17 жовтня – голодування студентів на Площі Жовтневої революції (тепер Майдан Незалежності), які вимагали відставки голови Ради Міністрів УРСР, надання Декларації про державний суверенітет України конституційної сили, відмови уряду республіки від підписання Союзного

договору, передачі місцевим органам влади майна КПРС і ВЛКСМ на території України

- 1990, 17 жовтня** – рішення Верховної Ради УРСР про прийняття закону щодо політичних партій і громадських організацій, який сприяв розвитку багатопартійності
- 1990, 23 жовтня** – під тиском студентів та інших демократичних сил Верховна Рада УРСР скасувала статтю в Конституції УРСР про керівну і спрямовуючу роль компартії у суспільстві
- 1990, жовтень** – утворення Конституційної комісії
- 1990, 25 – 28 жовтня** – II Всеукраїнські збори Народного руху України; зміна програмних положень: проголошення мети незалежності України, розбудови демократичної правової держави
- 1991, 17 квітня** – за підсумками Всесоюзного референдуму в УРСР 70,16% його учасників проголосували за збереження СРСР і 80,17% – за існування України у складі СРСР на засадах Декларації про державний суверенітет України
- 1991, 26 квітня** – Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про свободу совісті та релігійних організацій»; релігійні організації набули статусу юридичної особи
- 1991, червень** – ухвалення Верховною Радою концепції нової Конституції України
- 1991, 19 – 21 серпня** – найближче оточення М. Горбачова зробило спробу державного перевороту
- 1991, 24 серпня** – Позачерговою сесією Верховної Ради УРСР проголошено Акт про державну незалежність України; у цьому історичному документі проголошено незалежність України і створення самостійної держави – України
- 1991, 11 жовтня** – Верховна Рада затвердила концепцію оборони та розбудови Збройних сил України; у цьому документі констатовалося прагнення України стати нейтральною, без'ядерною, позаблоковою державою
- 1991, 1 грудня** – відбувся Всеукраїнський референдум; за підтвердження Акта про незалежність України проголосувало 90,32% громадян, які брали участь у референдумі; водночас із Всеукраїнським референдумом уперше в історії України всенародно обирався на альтернативній основі Президент України; із шести кандидатів, які були виразниками різних політичних партій і рухів (В. Гриньов, Л. Кравчук, Л. Лук'яненко, Л. Табурянський, В. Чорновіл, І. Юхновський), переміг Л. Кравчук, набравши 61,59% голосів громадян, які брали участь у виборах Президента України
- 1991, 6 грудня** – Верховна Рада України прийняла Закон «Про Збройні сили України», у якому Україна як незалежна держава і суб'єкт міжнародного права проголосувала створення власних збройних сил
- 1991, 8 грудня** – юридичне оформлення розпаду СРСР; у Біловезькій Пущі в Білорусі лідери України, Росії, Білорусі (Л. Кравчук, Б. Єльцин, С. Шушкевич) констатували розпад СРСР

- 1992, 15 січня** – ухвала Указу Президії Верховної Ради «Про державний Гімн України» (затверджено музичну редакцію, автором якої М. Вербицький)
- 1992, 19 лютого** – затвердження Верховною Радою тризуба Малим гербом України
- 1992, 2 липня** – Верховна Рада України схвалила «Основні напрямки зовнішньої політики України»; цей документ визначив національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики
- 1994, 14 січня** – підписання в Москві президентами України, Росії та США тристоронньої заяви й угоди щодо ліквідації ядерної зброї в Україні
- 1994, 8 лютого** – підписання Україною документів, пов'язаних з участю в програмі НАТО «Партнерство заради миру»
- 1994, березень** – дострокові вибори до Верховної Ради України; уперше вони проводилися на багатопартійній основі; склад депутатського корпусу (вибори проводилися за мажоритарною системою): Комуністична партія України – 25% голосів, Рух – 5,9%, Селянська партія – 5,3%, Соціалістична партія України – 4,1%
- 1994, 14 червня** – укладена Угода про партнерство і співробітництво між Європейським Союзом і Україною; документ набрав чинності з 1 березня 1998 р. після підписання його всіма державами-членами ЄС
- 1994, 26 червня, 10 липня** – дострокові президентські вибори; кандидатами в Президенти України були: В. Бабич, Л. Кравчук, Л. Кучма, В. Лановий, О. Мороз, І. Плющ, П. Таланчук; жоден із кандидатів у першому турі не набрав потрібної кількості голосів для перемоги; у другий тур вийшли Л. Кучма і Л. Кравчук; у другому турі Л. Кучма одержав 52,14% голосів виборців, а Л. Кравчук – 45,06%; Президентом України був обраний Л. Кучма
- 1995, 9 листопада** – Україна стала членом Ради Європи, підписавши Європейську конвенцію з прав людини і Статут цієї організації; вступ України до Ради Європи сприяв зміцненню міжнародного авторитету країни, здійсненню демократичних перетворень
- 1996, 20 березня** – винесення на розгляд Верховної Ради України проекту нової Конституції України; почалися дискусії, серед основних питань яких були: розподіл повноваження між основними гілками влади, проблема приватної власності, державна символіка, статус російської мови, статус Автономної Республіки Крим
- 1996, 28 червня** – прийняття V сесією Верховної Ради України Конституції України; найважливіші принципи Конституції України: суверенітет, незалежність, демократизм, соціальна держава, правова держава, поділ влади, пріоритет загальнолюдських цінностей
- 1997, 31 травня** – президентами України і Росії у Києві підписано Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією
- 1997, 9 липня** – на саміті НАТО у Мадриді була підписана Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО; її головними положеннями стали: визнання позитивної ролі Альянсу та його відкритості для і нових держав-

членів, визнання і підтримка суверенітету України і непорушності її кордонів

1998, 29 березня – вибори до Верховної Ради України; відповідно до нового Закону «Про вибори народних депутатів України» вибори 1998 р. відбувалися за змішаною мажоритарно-пропорційною системою; участь у голосуванні взяли 70,78% виборців; найбільшу кількість голосів здобули: Комуністична партія України – 24,65% – 84 депутатських мандата, Народний рух України – 9,4% – 32 депутатські мандата, блок Соціалістичної та Селянської партій – 8,56% – 29 депутатських мандатів; 4%-й бар'єр також подолали Партія зелених України, Всеукраїнське об'єднання «Громада», Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ), Соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(р)); головою Верховної Ради було обрано О. Ткаченка – представника блоку СПУ і СелПУ

1999, 31 жовтня, 14 листопада – президентські вибори; кандидатами в Президенти України були: Л. Кучма, С. Марчук, О. Мороз, В. Олійник, О. Ткаченко, П. Симоненко, Н. Вітренко, Ю. Костенко; Г. Удовенко; жоден із кандидатів у першому турі не набрав потрібної кількості голосів для перемоги; у другий тур вийшли Л. Кучма і лідер КПУ П. Симоненко; Л. Кучма одержав 56,2% голосів виборців, П. Симоненко – 37,8%; Президентом України був обраний Л. Кучма

1999, грудень – на Гельсінському саміті вперше в офіційних документах було визнано «європейські прагнення України»; Європейська Рада затвердила Загальну стратегію Євросоюзу щодо України

2000, 22 лютого – Верховна Рада України скасувала положення про смертну кару в Україні й ратифікувала протокол №6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1983 р. щодо цього питання

2000, 16 квітня – Всеукраїнський референдум з питань, що стосувалися змін до Конституції: створення двопалатного парламенту, скорочення числа депутатів із 450 до 300 осіб, ліквідація права депутатської недоторканності тощо; осінь 2003 – осінь 2004 рр. – спроби Верховної Ради України затвердити зміни до Конституції

2000, осінь – 2001, весна – масові акції протесту («Україна без Кучми»), спричинені вбивством журналіста Г. Гонгадзе; «касетний скандал»

I. Історія України від найдавніших часів до початку XX ст.

Аскольд і Дір – київські князі другої половини IX ст. Чимало істориків вважають, що за часів їхнього правління виникла перша слов'янська держава – Київське князівство. Нестор Літописець промовляє, що вони управляли разом. Але більшість дослідників дійшли висновку, що спочатку князував Дір, а згодом Аскольд. Саме за Аскольда Київське князівство досягло розквіту і міжнародного визнання. Дір залучував наймання варягів до дружини, яка значно зміцнилася за Аскольда. У 860 р. для морського походу проти столиці Візантії Аскольд зібрав до 8 тис. воїнів. Походами 860 і 866 рр. Київська держава вперше стовістила про свій вихід на міжнародну арену й заявила про наміри утвердитися на Чорному морі. За часів Аскольда і Діра посилилася могутність Київської держави, розширилися її кордони. Є відомості, що Аскольд і Дір вели боротьбу проти печенігів, дунайських болгар, уличів і древлян. За літописними даними, вони були вбиті близько 882 р. у Києві Олегом, який звинуватив їх в узурпації влади.

Олег (рік народження невідомий; рік смерті за Лаврентійським літописом – 912 р.; за Новгородським першим літописом – 922 р.) – київський князь. Походив з норманів. З 879 р. князував у Новгороді, де, за літописними даними, після смерті Рюрика був вихователем його малолітнього сина Ігоря і правителем. У 882 р. Олег разом із великою дружиною оволодів Смоленськом і Любечем, а згодом, вбивши київських князів Аскольда і Діра, захопив і Київ, який він зробив своєю резиденцією. В одну державу були об'єднані північні і південні слов'янські землі. У 883-885 рр. Олег підкорив древлян, сіверян, радимичів та інші слов'янські племена. У 911 р. він здійснив вдалий похід проти Візантії, уклав вигідний для Русі торгівельний та політичний договір з Візантійською імперією. Князь будував нові міста та могутні фортеці, у яких залишав своїх намісників, які керували прилеглими територіями та військом. Найбільшими містами за князюванням Олега були Київ, Чернігів, Новгород, Смоленськ, Ростов, Псков.

Ігор (рік народження невідомий – 945 р.) – великий князь київський (913-945 рр.). За літописом, нащок Рюрика, став фактичним засновником династії Рюриковичів. Продовжував політику свого попередника Олега, спрямовану на зміцнення Київської держави. Підкорив племена уличів та інших, які відокремилися від Києва на початку його князювання. За Ігоря відбулися перші напади на Русь печенігів (915, 920 рр.), з якими була укладена мирна угода. У 941 і 944 рр. Ігор здійснив походи проти Візантії. У 945 р. був підписаний договір між Київською державою та Візантією. У 913 і 943 рр. Ігор здійснив два походи на Кавказ, які дозволили київським купцям торгувати на Сході. Загинув під час повстання древлян у 945р.

Ольга (у хрещенні Олена; близько 890-969 рр.) – державна дівка, велика княгиня київська, правителька Київської держави до змуління сина Святослава, дружина князя Ігора. Після загибелі князя Ігоря (945 р.) влада в Київській Русі

перейшла до Ольги. Вона стала регентшею Святослава, тому що їхній син ще не досяг повноліття. У складній політичній ситуації Ольга здійснила ряд реформ, які зміцнили державу. Вона чітко визначила землі, з яких збирали данину. Фактично це була перша державна реформа на Русі. Княгиня влаштувала «становища» і князі «погости» - міста зберігання зібраної данини. «Погости» стали також опорними пунктами верхньої влади на місцях, оскільки послані для збору податків дружинники виконували також адміністративні й судові обов'язки. Вона закріпила за князюваною казною «ловища» - землі, багаті хутровим звіром, що забезпечувало постійний прибуток. Важливим напрямком державної діяльності княгині Ольги була її спроба введення християнства. Під час перебування посольства на чолі з княгинею в Константинополі була укладена союзна русько-візантійська угода, а Ольга прийняла хрещення у головному храмі Візантійської імперії. Однак давньоруське суспільство середини X ст. виявилось ще неготовим до прийняття християнства як офіційної релігії. Вона дбала про встановлення відносин «миру та дружби» з Германською імперією, сильною європейською державою. Княгиня Ольга зробила спробу ввести Русь у сферу міжнародних відносин у Центральній Європі. Вона зміцнювала торговельні та політичні зв'язки Київської Русі з іншими державами, сприяла зростанню її міжнародного престижу. У 964 р. Ольга передала великокнязівський престол сину Святославу, але тривалий час і після цього продовжувала керувати величезною державою.

Святослав Ігоревич (близько 931-972 рр.) - великий князь київський, військовий діяч. Святослав, син князя Ігоря і Ольги, батько Володимира Великого, став київським князем у 964 р., розпочавши активну діяльність, спрямовану на захист стратегічних інтересів Київської Русі на міжнародній арені. Він проявив себе як талановитий і хоробрий воєначальник і полководець. Дружина Святослава складалася з професійних воїнів і відзначалася хоробрістю та мобільністю. Військові походи Святослава здійснювались у двох основних напрямках - східному (Середнє Поволжя, прикаспійські землі, Північний Кавказ) та дунайському (землі Балканського півострова, Візантія). Вони збігалися з напрямками міжнародних торговельних експедицій Київської Русі й були спрямовані на їх захист. Результатом східного походу (965-967 рр.) став розгром Хазарського каганату і Волзької Булгарії, оволодіння значними територіями в Приазов'ї, Нижньому Поволжі та на Таманському півострові. У 968-969 рр. Святослав здійснив два походи до Болгарії, яка входила до складу Візантійської імперії. У результаті першого дунайського походу йому вдалося ненадовго закріпитися на правому березі Дунаю. Другий похід князя Святослава на Болгарію спричинив у 970 р. війну з Візантією. Уклали у 971 р. з нею мирну угоду, Святослав повертався до Києва, але у дніпровських порогах на його військо напала підкуплена візантійцями печенізька орда, і князь загинув у бою. За короткий період князівства Святослава Давньоруська держава була розширена й зміцнена.

Володимир Святославович (рік народження невідомий - 1015 р.) - державний діяч, великий князь київський (близько 980-1015 рр., за іншими даними 978-1015 рр.), один з найвидатніших державних діячів України-Русі. Він продовжив політику об'єднання східнослов'янських земель навколо Києва. Володимир приєднав до Києва землі дулібів, в'ятичів, радимичів, скорив землі древлян і уличів, а також

Закарпаття. Він установив дружні стосунки з поляками, мадярами та чехами. Жваві дипломатичні відносини на рівні обміну посольствами він мав з Німеччиною, Римом, а також з Вірменією. За князювання Володимира Русь зміцнила свої позиції в Північному Причорномор'ї, Криму, Приазов'ї. Володіння Володимира стали найбільшими в Європі та займали близько 800 тис. кв. км. Приєднання нових земель і труднощі в управлінні країною змусили Володимира усунути від влади місцевих князів і зосередити її в руках представників своєї династії. Володимир провів і судову реформу. Він запровадив новий збір законів усного права, названий Пестором («Уставом земляним»; удосконалив і доповнив попередній кодекс «Закон руський»; прагнув розмежувати церковний і світський суди. Великий князь здійснив також військову реформу, усунувши з провідних ролей у дружині варязьких найманців, що сприяло формуванню верхівки військової знаті з русичів та інших народів (переважно слов'янського походження) держави. За Володимира почалося карбування перших золотих і срібних монет. Найважливіше значення в реформаторській діяльності князя мала релігійна реформа, суть якої полягала у введенні в 988 р. християнства як державної релігії. Внаслідок правління Володимира Святославовича Київська держава істотно впливала на міжнародні відносини. Володимир прагнув зміцнити міжнародні зв'язки за допомогою шлюбів своїх дітей із представниками королівських династій окремих європейських країн. За часів свого князювання він прилучив Русь до європейського політичного та культурного життя, зробивши її невід'ємною частиною процесу формування європейської цивілізації. Умер Володимир в 1015 р.

Ярослав Мудрий (978-1054 рр.) - державний діяч, великий князь київський. Ярослав, син Володимира Святославовича, народився в 978 р. Ще підлітком батько відіслав його своїм намісником до Ростово-Суздальської землі, а згодом до Новгороду. Смерть Володимира Великого призвела до суперечки між його синами за київський князівський престол, яка закінчилася перемогою Ярослава та утвердженням його в 1019 р. великим князем київським. Головним завданням Ярослава Мудрого був захист рідної землі. Він розгромив печенігів і назавжди відкинув їх від кордонів руських земель, відвоював у Польщі Червенські землі. Розвиваючи дипломатичні відносини, Ярослав Володимирович зміцнював міжнародні зв'язки за допомогою династичних шлюбів. Внутрішньополітична діяльність Ярослава була спрямована передусім на розбудову держави. Він доклав багато зусиль для її централізації, зробив спробу позбутися залежності від Візантії у церковних справах. З ініціативи Ярослава в Києві розпочалося грандіозне будівництво. Було споруджено нову лінію міських укріплень з трьома воротами, яка захищала місто. За Ярослава Мудрого було побудовано Софійський собор - головний храм Давньоруської держави, присвячений Мудрості Господній. Усього в Києві за часів Ярослава було побудовано 400 церков. Ярослав Мудрий заснував бібліотеку й архів при Софійському соборі. Там же було засновано школу для «книжкового навчання». Школи були не тільки при монастирях, але також при великих церквах. При Ярославі були засновані перші монастирі, зокрема Києво-Печерський, які стали осередками культури. За Ярослава Мудрого на Русі була введена збірка законів «Руська правда» - перший писаний кодекс давньоруського феодалного права. Умер Ярослав Мудрий на 76-му році життя. За часів його

правління Київська Русь сягнула zenіту свого розквіту і могутності, ставши в один ряд з найрозвиненішими країнами середньовічного світу.

Нестор Літописець (близько 1055-1113рр.) – літописець. Місце і точна дата народження Нестора невідомі. У 17 років він був пострижений у ченці Києво-Печерського монастиря, за мурами якого минуло все життя літописця. З Києво-Печерським монастирем пов'язана і творча діяльність літописця. Вважається, що перу Нестора належать перші в історії Київської Русі твори церковно-життєвої літератури – життєписи святих Бориса і Гліба та одного із засновників Києво-Печерського монастиря, печерського Ігумена Феодосія. Вершина творчості Нестора – «Повість минулих літ» – літописне зведення і водночас історико-літературний твір, що став своєрідною енциклопедією з усіх питань суспільного життя Київської Русі. На кожній сторінці літописець утверджує велич України-Русі, її провідну роль у розвитку світової цивілізації. Усе «Повість» проймає ідеєю служіння рідній землі, захопленням її красою і багатством. Літописець змалював широке і потужне тло реальної історії давньої Русі з її мирними і військовими подіями, природними явищами і катаклізмами. На сторінках твору діють тисячі реальних осіб практично всіх суспільних станів. Згодом «Повість минулих літ» була об'єднана з Київським і Волинським літописом в один, відомий під назвою «Літопис - руський».

Володимир Мономах (1053-1125 рр.) – політичний і державний діяч України-Русі, з 1113 р. великий князь київський. Володимир Мономах, син великого князя київського Всеволода Ярославича, успадкував своє прізвище від матері, візантійської царівни з родини Мономахів. За умов феодальної роздробленості Мономах намагався зміцнити центральну князю владу і єлисть Русі. Він на деякий час зупинив процес роздроблення Київської держави. Особливу увагу Володимир приділяв обороні південних кордонів держави. Він провів правові і фінансові реформи, які увійшли до «Руської правди» й відомі як Статут Володимира Мономаха. Статут містив 69 статей, у яких викладено норми цивільного, кримінального й судового права. Гучну славу й популярність він здобув завдяки широкому просвітницьким заходам. Часи його князювання характеризуються розквітом церковного та світського будівництва, малярства, письменства. Сам Володимир Мономах здобув добру освіту, був талановитим письменником. Його блискуче написане «Повчання», яке містить історико-побутові, культурні сюжети, моральні повчання, було адресовано молодому поколінню. Життєвою мудрістю й благочестям ділиться він із власними дітьми, закликаючи їх бути чесними і порядними, підтримувати убогих і скривджених, шадувати старших і любити молодих, не гнівити Бога й не чинити людям зла. Володимир зміцнив міжнародні позиції Київської Русі, з ним шукали дружби через династичні шлюби правителі Візантії, Швеції, інших країн.

Роман Мстиславич (близько 1150-1205 рр.) – державний, політичний, військовий діяч. Син волинського князя Мстислава Ізяславовича, князь новгородський (1168-1170 рр.), волинський (1170 р.), галицький (1199 р.). У 1199 р. об'єднав Галицьке князівство з Волинським у могутнє Галицько-Волинське князівство, яке виявилось здатним перейти на себе давньоруську спадщину від Києва. Роман Мстиславич невпинно дбав про зміцнення княжої

влади. Він рішуче боровся із сепаратистськими настроями галицького боярства. У зовнішній політиці Роман Мстиславич підтримував тісний союз із Візантією та Угорщиною, мав тісні зв'язки з Римським Папою Інокентієм III, перемігав неспокійних сусідів – половців і литовські племена, намагався впливати на німецьких князів. У роки князювання Романа Мстиславича Галицько-Волинська держава переживала часи значного військово-політичного піднесення. У 1202 р. Роман Мстиславич заволодів Києвом, посадив там залежного від себе князя, завершуючи тим самим об'єднання під своєю рукою всієї Південно-Західної Русі. Згодом він став великим князем київським. Роман Мстиславич загинув в бою біля польського міста Завихвоста під час походу на краківського князя Лешка Білого. Він з почестями був похований у церкві Пресвятої Богородиці.

Данило Галицький (1201-1264 рр.) – політичний і державний діяч, будівничий Галицько-Волинської держави, видатний дипломат і полководець. Данило був старшим сином галицько-волинського князя Романа Мстиславича. Після смерті князя Романа (1205 р.), скориставшись малоліттям його синів, а також сварями між князями та боярами, польські й угорські феодалі захопили Галичину. Але з часом княжичі розпочали тривалу боротьбу за батьківську спадщину. Для того щоб «зібрати до купи» володіння батька, спочатку Волинь (1221 р.), а потім м. Галич і частину Галичини (1238 р.), Данило Романовичу, названому Галицьким, знадобилося 40 років. Тільки у 1245 р. після перемоги над польсько-угорськими військами під Ярославом, він остаточно повернув собі всю Галичину. Він спорудив фортеці у Кам'янці-Литовському, Бересті, Біланові, Кам'янці-Подільському, Хотині, поставив там своїх посадників і військові застави. Данило Романович збудував нове місто - Львів, який назвав ім'ям свого сина - Лева. У 1240 р. Данило Галицькому вдалося укріпитися в Києві, доручивши управління містом досвідченому воєводі Дмитрові. Завдяки мудрій політиці Данило Романович зумів зберегти свою державу від знищення монголо-татарами. Незважаючи на певну залежність, він фактично не підкорився владі Золотої Орди. У 1253 р. Римський Папа Інокентій IV надав Данило Галицькому королівський титул. У 1245-1264 рр. Данило Романович був повновладним господарем Галицько-Волинської держави. Умер перший український король в 1264 р. у своїй новій столиці Холм, яку він збудував (нині територія Польщі). У пам'яті нащадків він залишився володарем, який подав приклад єднання задля великої мети - утвердження державності.

Дмитро Вишневецький (?-1563 р.) – військовий і політичний діяч, легендарний козацький отаман, перший з достовірно відомих козацьких гетьманів (1552-1563 рр.). Дмитро Вишневецький - представник старовинного українського князівського роду з Волині, який походив від Гедиміновичів. У 1550-х рр., будучи черкаським і канівським старостою, Д. Вишневецький вживав енергійних заходів для зміцнення оборони південного і степового порубіжжя. Людина мужня, самостійна, ризиківана і досвідчена у військовій справі, Д. Вишневецький був приборником наступальних дій і зумів організувати великі військові походи на Крим, залучивши до цієї справи значні сили Литовського князівства і Москви. Близько 1552 р. (за іншими даними –

1554-1555 рр., або навіть 1556 р.) Д. Вишневецький згуртував кілька сотень козаків для боротьби з татарами й збудував на острові Мала Хортиця замок, який став прототипом Запорозької Січі. У 1556 р. Д. Вишневецький з козаками взяв участь у поході московського війська на Крим, а у 1558 р., вже офіційно вступивши на службу до Івана IV, очолив новий похід і дійшов до самого Перекопу. Наступного року він діяв на чолі козацьких загонів у пониззі Дону, керував облогою Азова. Повернувшись у 1561 р. у литовське підданство і маючи далекосяжні плани здобути собі молдовський престол, Д. Вишневецький із запорожцями втрутився у міжособну боротьбу молдовського боярства, але у 1563 р. потрапив у полон і був виданий на розпору турецькому султанові. У фольклорній традиції Дмитро Вишневецький завжди ототожнюється з легендарним козаком Байдою.

Костянтин (Василь) Острозький (1526-1608 рр.) – політичний, культурний та освітній діяч, меценат. Костянтин (Василь) Костянтинович Острозький, син князя Костянтина Івановича Острозького, останній найвидатніший представник могутнього князівського роду, походив від волинської гілки князів Мономаховичів-Романовичів, нащадків Романа і Данила Галицьких. Народився у Турові. При народженні наречений Василем, але на честь батька назвав себе Костянтином. Князю Острозькому належала третина всієї Волині. За його розпорядженням було побудовано 600 церков, 20 монастирів, латинський костел, мечеть, синагогу. За життя Костянтина (Василя) Острозького Острозьк став центром духовного, культурного, освітнього й наукового життя. Старанням князя у 1576 р. тут була заснована перша у Східній Європі вища школа – Острозька академія, де навчали граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики, астрономії. Найбільш здібних випускників Академії князь Острозький за свій кошт послав до освітніх закладів Європи для продовження навчання. Разом з Академією в Острозі було закладено друкарню. У ній працював визначний східнослов'янський друкар І. Федоров. В Острозькій друкарні вперше (1581 р.) надруковано переклад повного тексту Біблії, яку почали називати Острозькою. Острозька друкарня дала життя ще понад 20 виданням. Костянтин (Василь) Острозький, оборонець православної віри, борець проти Берестейської унії, відіграв визначну роль у політичному, культурному, освітньому житті України.

Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович (бл. 1570-1622 рр.) – військовий і політичний діяч, лідер запорозького й організатор ресетрового козацтва, покровитель Української православної церкви, меценат. Він народився у селі Кульчиці на Самбірщині в Галичині у шляхетській українській родині. Освіту здобув у школі Львівського братства та в Острозькому колегіумі. На Запорозьку Січ прийшов у середині 90-х рр. XVI ст. Маючи неабиякі організаційні здібності, високий рівень освіти та вольовий характер, дуже швидко зайняв чільне місце серед козацької старшини. Козаки під проводом Петра Сагайдачного здійснили ряд вдалих походів на Османську Порту і Кримське ханство. З його іменем пов'язане взяття Варни (1605 р.) та Кафи (1616 р.), де був великий невільницький ринок. Очевидно, саме тоді його й було обрано гетьманом ресетрового козацтва. У 1618 р.

П. Конашевич-Сагайдачний на чолі ресетровців взяв участь у поході військ польського королевича Владислава на Москву, у ході якого зарекомендував себе вмільм полководцем і сміливим воїном. Неабиякий талант полководця виявив гетьман і в ході Хотинської битви (1621 р.), у якій козацьке військо разом з польським здобуло переконливу перемогу над турками. В українську історію П. Сагайдачний увійшов не лише як військовий діяч, а й як рішучий поборник культурно-релігійних прав і традицій свого народу. Разом з усім Військом Запорозьким він записався до Київського братства (виникло близько 1615 р.) і заповів йому своє майно на освітні, наукові та благодійні цілі. П. Сагайдачний не раз виступав на захист православної церкви у відносинах з польським королем, зарекомендувавши себе жорстким політиком і гнучким дипломатом. Умер гетьман у квітні 1622 р. від ран, отриманих у битві під Хотиним.

Іов(Іван) Борецький (?-1631 р.) – письменник, перекладач, церковний і культурний діяч. Іван Борецький народився в шляхетській родині у селі Бірче на Львівщині. Навчався спочатку у Львівській братській школі, а потім за кордоном. На початку XVII ст. був викладачем грецької та латинської мов у Львівській братській школі, а з 1604 р. – її ректором. У 1611р. Борецький вже був священником Воскресенської школи у Києві, а згодом - першим ректором Київської Богоявленської братської школи. Після постригу, прибравши чернече ім'я Іов, у 1619 р. став ігуменом Київського Михайлівського монастиря. У жовтні 1620 р. Єрусалимський патріарх Теофан висвятив Іова Борецького на Київського митрополита. Іов Борецький є автором численних послань, листів і передмов. У 1621 р. з'являється «Протестація», спрямована на захист православної віри. Автор «Протестації», захищаючи національно-релігійну самобутність, бере на озброєння історичну пам'ять українського народу, посилюючись на українську церковно-національну традицію, підкреслює давню історію вітчизняного православ'я, яке шанували князі київські, литовські, а згодом і королі польські. Польськомовне послання «Юстифікація» (1622 р.) присвячене захисту православної Ісрархії. Цей твір також вихваляє одвічну вірність і послух «руського народу боговстановленій владі – від київських князів до польського короля». Античні ідеї громадянської свободи у творах І. Борецького переплітаються з поняттями середньовічного феодального устрою.

Смотрицький Мелетій (1578 (1572) – 1633 рр.) – український церковний, культурний, освітній діяч, письменник-полеміст, філолог. Освіту здобув в Острозькій академії та Віденській єзуїтській колегії. Мав ступінь доктора медицини. У 1618-1620 рр. - викладач і ректор Київської братської школи, з 1620 р. – православний полоцький архієпископ. Протягом 1623-1626 рр. подорожував по Греції та Палестині. У 1627 р. прийняв унію і до кінця життя перебував у Дерманському монастирі на Волині. У 1608-1623 рр. написав ряд трактатів польською мовою в оборону православ'я, де відстоював гідність, права, звичаї, культуру та віру українців і білорусів. Найвизначніший твір – посібник для братських шкіл «Грамматика» (1616 р.), що вперше вніормував церковнослов'янську мову. «Грамматика» – один із найвизначніших творів старожитнього слов'янського мовознавства. До першої чверті XIX ст. вона була

основним підручником церковнослов'янської мови, який витримав багато перевидань.

Петро Могила (1596-1647 рр.) – богослов, церковний і культурно-освітній діяч, один із найвизначніших організаторів і реформаторів освіти в Україні XVII ст., меценат. Народився П. Могила в сім'ї молдавського господаря Симеона та уторської князівни Маргарети. Початкову освіту здобув у Львівській братській школі. Після її закінчення навчався у вищих навчальних закладах Європи, опанувавши досконало польську, румунську, латинську і грецьку мови. Після обрання у 1627 р. П. Могилу архімандритом Києво-Печерського монастиря він відстоював права православної церкви і домогся її легалізації польським урядом («Пунисти заспокоєння», 1632 р.). За час його правління на київському митрополитомо престолі було піднесено авторитет Української православної церкви. Підготовлений П. Могилою «Катехізіс», який був затверджений усіма православними патріархами, належить до найвищих досягнень української богословської думки. Він є автором цілого ряду творів («Анфологія» та інші), що піднесли рівень духовної культури українського та інших православних народів. Реформована П. Могилою колегія з часом стала найбільшим освітньо-науковим закладом Східної Європи - Києво-Могилянська академія. За П. Могилу процвітає українське друкарство, зокрема Лаврська друкарня, і видавнича справа. На кошти митрополита провадилася велика робота з виявлення і реставрації церковних пам'яток великокняжого Києва, при ньому були здійснені перші в Україні археологічні розкопки. Умер П. Могила у Києві у 1647 р. Канонізований православною церквою в грудні 1996 р.

Хмельницький Богдан-Зановий Михайлович (1595-1657 рр.) – державний і політичний діяч, полководець, дипломат, меценат, покровитель Української православної церкви. Народився в Суботіві поблизу Чигирини в шляхетсько-козацькій родині. Освіту здобував спочатку в школі при одному з київських монастирів, згодом – у Львівському єзуїтському колегіумі. Добре знав кілька мов, історію, юриспруденцію, військову справу. В юнацькі роки вступив на військову службу. У битві під Цецорою (1620 р.) потрапив до турецького полону. Після звільнення (1622 р.) продовжив службу в реєстровому війську. У 1630-х рр. брав участь у козацьких повстаннях. Згодом обіймав посади військового писаря, чигиринського сотника. У січні 1648 р. Б. Хмельницький підготував і очолив повстання на Запорозькій Січі, яке поклало початок Національно-визвольної війни українського народу. Тоді ж був обраний гетьманом України. Протягом року здобув блискучі перемоги над польськими військами під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, здійснив похід під Львів і Замостя, визволивши Україну з-під чужоземного панування. На початку 1649 р. Б. Хмельницький уперше в історії політичної думки України сформулював ідею створення незалежної держави. Наступні роки гетьман присвятив становленню на визволених територіях центральної влади та місцевого самоврядування, організації політико-адміністративної структури, власних фінансів, системи судочинства, босздатного козацького війська, налагодженню зовнішньополітичної діяльності молоді держави. Б. Хмельницький також проявив себе як тонкий дипломат, який домогся визнання Української держави суб'єктом

міжнародного права. В умовах ускладнення міжнародної ситуації в березні 1654 р. уклав союзницьку угоду з російським царем. Згодом, будучи незадоволеним діями Москви, спрямованими на досягнення перемир'я з Варшавою, вніс корективи до зовнішньополітичного курсу держави, поклавши в його основу принцип надання пріоритетів союзам з країнами, вороже налаштованими до Польщі, Швеції, Трансильванії, Бранденбургом. Упродовж усього гетьманування Б. Хмельницький проводив гнучку соціальну політику, запобігаючи загостренню соціально-економічних конфліктів у суспільстві. Збудована значною мірою завдяки титанічним зусиллям її керівника Богдана Хмельницького, Українська козацька держава, попри несприятливі зовнішньополітичні умови, зуміла втриматися на карті Європи понад 150 років, забезпечивши тим самим умови для національного відродження України в наступні часи.

Дорошенко Петро Дорофійович (1627-1698 рр.) – державний, військовий і політичний діяч, дипломат, активний учасник Національно-визвольної війни українського народу, один з найближчих соратників Богдана Хмельницького, наказний гетьман, гетьман Правобережної України (1665-1676 рр.), гетьман усієї України (1668 р.), меценат і покровитель Української православної церкви. П. Дорошенко – виходець із відомого козацького роду, онук гетьмана М. Дорошенка. У 1658 р. він підписав Галицьку угоду з поляками, а наступного року, перебуваючи на чолі українського посольства у Москві, домогся скасування окремих статей Переяславського договору 1659 р. Виконуючи обов'язки генерального старшини в урядах І. Виговського, Ю. Хмельницького і П. Тетері, П. Дорошенко проводив активну діяльність задля утвердження української державності. Після довгих років громадянської війни П. Дорошенко як український гетьман (1665-1676 рр.) здійснив ряд реформ, спрямованих на стабілізацію політичної ситуації та поліпшення життя в Україні, прагне об'єднати право- і лівобережні українські землі. Саме його політика не допустила до практичного виконання умов Андрусівського перемир'я 1667 р. коли Польща і Росія намагалися розділити українські землі. Задля цього гетьман укладає союз із Кримським ханством (1667 р.) і визнає протекторат турецького султана (1669 р.). Але усвідомивши безперспективність протурецької орієнтації, яка стала очевидною після того, як Чигиринські походи турецької та російської армії спричинили майже суцільну руйну Правобережжя, П. Дорошенко у 1676 р. склав гетьманські повноваження.

Хмельницький Юрій Богданович (приб. 1641-після 1681 рр.) – гетьман України в 1657 р. та в 1659-1663 рр. Син Б. Хмельницького. Здобув добру домашню освіту, навчався в Києво-Могилянській колегії. У 1657 р. зосім молодий Юрій був проголошений гетьманом України. 27 жовтня 1659 р. він пішов на укладення нового Переяславського договору з Росією, який істотно обмежував суверенітет Української держави. 17 жовтня 1660 р. під тиском старшини підписав з Польщею Чуднівський договір. Ю. Хмельницький неодноразово підкорявся то Московському царству, то повертався в бік Польщі, то ставав васалом Османської імперії. У 1663 р. він відмовився від гетьманства і на деякий час постригся в ченці. У жовтні 1669 р. Ю. Хмельницький потрапив до рук татар і був відсланий до Стамбула. На початку 1677 р. він призначається Портою володарем «Руського князівства» зі столицею в Немиріві. Ю. Хмельницький робив невдалі спроби об'єднати Україну. Після укладення

Бахчисарайського до говору 1681 р. був відкликаний до Стамбула. Його було вбито за невідомих обставин.

Брюховецький Іван (?-1668 р.) – гетьман Лівобережної України в 1663-1668 рр. Народився у невеликому селищі біля Диканьки на Полтавщині. Уперше згадується в рескрипті Чигиринської сотні. З 1648 р. перебував при дворі Б. Хмельницького в ролі «старшого слуги», займався вихованням гетьманича Юрія, виконував деякі дипломатичні доручення. З 1659 р. перебував на Запорозькій Січі, тоді ж обраний кошовим отаманом. У 1661 р. прийняв титул кошового гетьмана. Протягом 1662-1663 рр. був одним із головних претендентів на гетьманство в Лівобережній Україні. Москвофільські застави І. Брюховецького забезпечили йому підтримку царського уряду. На «Чорній раді» під Ніжином (1663 р.) проголошений гетьманом. Вчинив розправу над опозицією. У вересні 1665 р. І. Брюховецький першим з українських гетьманів здійснив візит до Москви. Невадалі спроби припинити колонізаторську політику російського уряду спричинили падіння його авторитету в Україні. Прагнучи втримати важелі влади, оголосив про розрив з Москвою. Лівобережні козаки вбили І. Брюховецького.

Виговський Іван Остапович (?-1664 рр.) – державний і військовий діяч. Походив зі старовинного українського шляхетського роду. Навчався в Києво-Могилянській колегії, згодом служив юристом у міському суді в Луцьку, де пізніше став намісником старости. Брав активну участь у діяльності Луцького братства. Під час Національно-визвольної війни став одним із найближчих соратників Б. Хмельницького, генеральним писарем Війська Запорозького. Після смерті Б. Хмельницького обраний наказним гетьманом при Ю. Хмельницькому, а згодом добився гетьманської булави. На посаді гетьмана здійснював антимосковську політику. Уклад Гадяцький договір з Річчю Посполитою (1658 р.), який обмежував права України. Наприкінці червня 1659 р. І. Виговський разом з кримським ханом здобув під Конотопом перемогу над царськими військами, однак закріпити її він не зміг. Гадяцька угода, незадоволення частини козацтва зовнішньою політикою гетьмана та інтриги деяких старшин на чолі з Я. Сомком призвели до усунення І. Виговського від влади у жовтні 1659 р. Після цього перебував на польській державній службі. У 1664 р. за наказом свого особистого ворога - тодішнього гетьмана Правобережної України П. Тетері – був заарештований, безпідставно звинувачений у зраді польського короля розстріляний.

Самойлович Іван Самійлович (?-1690 р.) – державний і військовий діяч. Походив із сім'ї священика з містечка Ходоркова на Житомирщині. Освіту здобув в Київському колегіумі. Змолоду в козацькому війську. У 1669 р. обирається генеральним суддею лівобережного козацького війська, у 1672 р. – гетьманом Лівобережної України. У 1668 р. І. Самойлович підтримав гетьмана І. Брюховецького й узяв участь у повстанні проти засилля російських воєвод в Україні. У 1677-1678 рр. керував полками у війні проти Туреччини, проявив здібності полководця і адміністратора. У 1674 р. обраний гетьманом Лівобережної та Правобережної України. Однак Туреччина не допустила об'єднання двох частин України під владою гетьмана І. Самойловича. Відстоював державні інтереси України у відносинах з Московщиною. У 1687 р. очолював козацькі полки в першому

Кримському поході царських військ і був звинувачений у його невдачі. Засланий до Тобольська, де перебував до кінця життя.

Мазепа Іван Степанович (близько 1640-1709 рр.) – державний, політичний і військовий діяч, дипломат. Народився у селі Мазепинці на Київщині у сім'ї українського шляхтича. Освіту здобував спочатку в Києво-Могилянській колегії, згодом – в єзуїтській школі у Варшаві. Змолоду багато подорожував по Європі, відвідав Голландію, Італію, Німеччину, Францію, де вивчав військову справу, дипломатію, іноземні мови, знайомився з європейською культурою. Свою кар'єру розпочав на службі у польського короля Яна-Казимира. Повернувшись в Україну, у 1665 р. він вступив на службу до гетьмана Правобережної України П. Дорошенка, а потім до гетьмана Лівобережної України І. Самойловича. У 1687 р. І. Мазепа став гетьманом Лівобережної України. Він прагнув зміцнити державну владу, об'єднати під гетьманською булавою Лівобережну й Правобережну Україну, Запорозжя і Слобожанщину. І. Мазепа дбав про формування аристократичної верхівки українського суспільства, ніктувався про розвиток освіти, науки, культури. За його сприяння Києво-Могилянська колегія була перетворена в Академію й дістала від російського уряду підтвердження статусу вищого навчального закладу. Завдячуючи енергії І. Мазепи та значною мірою його матеріальній підтримці, на Лівобережжі було збудовано ряд архітектурних перлин у стилі українського бароко. Як політик І. Мазепа прагнув забезпечити державний розвиток України, використовуючи свій вплив на Петра І. Кавалер заснованої царем найвищої відзнаки – ордену Андрія Первозваного, він розчарувався у політиці Петра І, спрямованій проти інтересів України. Довідавшись про плани ліквідації української автономії, він розпочав таємні переговори з польським королем Станіславом Лещинським, а в жовтні 1708 р. відкрито перейшов на бік шведського короля Карла XII, уклавши з ним угоду, яка передбачала надання Україні статусу політично незалежної держави. Після поразки у Полтавській битві (27 червня 1709 р.) гетьман змушений був емігрувати. Він умер 21 вересня 1709 р. у Бендерах.

Орлик Пилип (1672-1742 рр.) – державний і військовий діяч, поет, публіцист, полеміст. Народився П. Орлик у селі Косуть у Литві у шляхетській родині чесько-литовсько-польського походження. Навчався у Віденській єзуїтській колегії та Києво-Могилянській академії. Працював писарем у канцелярії Київського митрополита. Згодом перебував на різних посадах Генеральної військової канцелярії. Ставши Генеральним писарем Лівобережної України-Гетьманщини, П. Орлик одразу почав підтримувати гетьмана І. Мазепу в його намаганні створити широку коаліцію за участю східноєвропейських держав та Швеції з метою незалежності України від влади російських царів. Після поразки у Полтавській битві та смерті І. Мазепи, П. Орлик стає гетьманом Війська Запорозького (1710-1742 рр.). Протягом наступних років, використовуючи військові походи та застосовуючи дипломатичні заходи, він намагався втілити головну мрію свого великого попередника – зробити Україну вільною і незалежною. П. Орлик – головний автор укладеної на Бендерській раді між ним та козацькою старшиною угоди під назвою «Факти і конституція прав і вольностей Війська Запорозького», що стала першим конституційним актом України. Вона не лише регулювала взаємини між українськими станами, ай визначила внутрішній устрій та зовнішні відносини

козацької держави. Під час перебування у політичній еміграції (1714-1742 рр.) П. Орлик мав неодноразові зустрічі з багатьма європейськими монархами, метою яких було укладення договорів задля відновлення самостійної Української держави.

Полуботок Павло (близько 1660-1724 рр.) – державний, політичний і військовий діяч, виказний гетьман Лівобережної України (1722-1723 рр.). Народився у відомій козацькій родині генерального старшини Л. Полуботка, навчався в Києво-Могилянській академії, служив у козацькому війську. У 1705 р. обійняв уряд чернігівського полковника. На Генеральній раді 1708 р. кандидатура П. Полуботка, незважаючи на його молодий вік, розглядалася козаками як найбільш достойна для обрання на гетьманство. Однак Петро I рішуче висловився проти, вбачаючи в ньому особистість, яка зможе піти второпаним І. Мазепою шляхом. П. Полуботок протягом 1710-початку 1720-х рр. всю свою енергію спрямовує на господарську діяльність і дуже швидко стає одним із найбагатших старшин Гетьманщини. Як і багато його сучасників, опікується церковними справами, надаючи щедрі дари храмам і монастирям. Будучи людиною освіченою, П. Полуботок усе життя збирав книги, його бібліотека була однією з найкращих в Україні. Гетьманський уряд П. Полуботок очолює у 1722 р., після смерті І. Скоропадського. Петро I вирішив взагалі не допускати нових виборів і передав управління Гетьманщиною російській владній установі – Малоросійській колегії. Імператор не визнає за П. Полуботком гетьманських повноважень, але це не перешкоджало вольовому старшині наполегливо відстоювати українські права, домагатися скасування постанов російської влади, які зачіпали автономний статус Гетьманщини; або ж відверто саботувати їхнє виконання. Прагнучи позбавити уряд Петра I приводів для втручання в справи України, П. Полуботок змінив адміністративний устрій держави, провівши реформу, змінив судовиство. Навесні 1723 р. Петро I за організацію опозиційної діяльності викликає П. Полуботка для пояснень до Петербурга, а в листопаді того ж року ув'язнює у Петропавлівській фортеці, де наказний гетьман невдовзі умер.

Розумовський Кирило (1728-1803 рр.) Останній гетьман України (1750-1764 рр.). Народився в с. Лемешах поблизу Козельця (нині – Чернігівська область) у сім'ї козака Григорія Розума. Здобув домашню початкову освіту, а в 1743 р. імператриця Єлизавета Петрівна відправила його на навчання до Європи в супроводі графа Г. Теліова. У 1743-1745 рр. К. Розумовський навчався в університетах Берліна, Геттінгена, Кенігсберга та Страсбурга. Після повернення до Петербурга в 1745 р. він став дійсним камергером, а у 18-річному віці був призначений президентом Петербурзької Академії наук (перебував на цій посаді майже 20 років). У 1744 р. під час поїздки Єлизавети Петрівни в Україну козацька старшина за підтримки О. Розумовського переконала імператрицю відновити гетьманство. У 1747 р. була проголошена царська грамота про відновлення гетьманства та про фактичне призначення гетьманом К. Розумовського. У лютому 1750 р. на козацькій раді в м. Глухові його було обрано гетьманом України. К. Розумовський, ставши гетьманом, домагався від уряду повернення Україні її прав. Україна була введена з відомства Сенату і передана Колегії закордонних справ, як було раніше. Під управління гетьмана перешли Запорозьку Січ, а також Київ, який до того був у відомстві російських воєвод. К. Розумовський провів судову, військову, освітню реформи.

Сковорода Григорій Савич (1722-1794 рр.) – філос.оф, письменник, перекладач. Народився в с. Чорнухи на Полтавщині в козацькій родині. Освіту здобув у Києво-Могилянській академії. У 1745-1750 рр. разом із посольською місією відвідав ряд великих міст Європи. Повернувшись в Україну, викладав поетику в Переяславському колегіумі (1753 р.). Там написав перший твір під назвою «Роздуми про поезію і підручник з її мистецтва». Г. Сковорода впродовж 1757-1759 рр. працював домашнім учителем у поміщика С. Томари. Саме тут він написав значну частину віршів збірки «Сад божественних пісень», що стала найбільшим здобутком його поетичної творчості. Ця духовна лірика наповнена розміркованнями про сенс людського життя, істинне щастя й волю. Наступні десять років Г. Сковорода викладав у Харківському колегіумі поетику, етику, грецьку мову. За цей час він здійснив подорож до Москви, пішки обійшов усю Слобідську Україну, побував у Києві. Значну популярність здобули його збірки байок «Басни харьковські», переклади античних і неолатинських поетів. У 1769 р. Г. Сковорода остаточно залишив офіційну педагогічну діяльність і став мандрівником-філософом. Саму філософію мислитель розумів як мудрість, як життя в істині, яка побудована на засадах власного вчення, «Внутрішня людина» у нього водночас індивідуальна і космічна. Її структура аналогічна будові великого світу. Г. Сковорода вважав, що духовне відродження людей, праця за покликанням автоматично приведуть до злагодженого функціонування суспільства.

Драгоманов Михайло Петрович (1841-1895 рр.) – публіцист, історик, літературознавець, фольклорист, філософ, громадський діяч. Народився в м. Гадячі на Полтавщині у збіднілій дворянській родині. Після закінчення Полтавської гімназії у 1859 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Після закінчення університету (1863 р.) з 1864 р. працював на кафедрі античної історії. У 1870 р. здобув ступінь магістра загальної історії. У 1870-1873 рр. перебував у закордонному відрядженні в найбільших наукових центрах Європи. Був одним із найактивніших діячів Південно-Східного відділення Російського географічного товариства, київської «Старої громади». «За політичну неблагонадійність» був звільнений з університету за особистим рішенням Олександра II. У 1876 р. емігрував за кордон. У Женеві заснував вільну українську друкарню, видавав перший український політичний журнал «Громада» (1878-1882 рр.), який нелегально переправлявся в Україну. Разом із С. Подолинським і М. Павлом заснував «Женевський гурток» – зародок українського соціалізму. Статті М. Драгоманова привертали увагу всієї Європи. Цькування українства, репресії проти лібералів радикалізували його політичні погляди. Він визнає, що, боротьба за Політичні свободи так само необхідна, як й культурницька праця. Ця теза стає визначальною для нової генерації політичних діячів початку ХХ ст. У 1889 р. М. Драгоманов, залишившись без фінансової підтримки, прийняв запрошення Софійського університету в Болгарії і став професором кафедри історії. Він не прийняв громадської роботи, тому царський уряд вимагав видати М. Драгоманова, але під тиском передової громадськості влада Болгарії відмовилася це зробити. Він умер у 1895 р. і був похований у Софії.

II. Історія України XX - початку XXI ст.

Грушевський Михайло Сергійович (1866-1934 рр.) – історик, літературознавець, державний, громадський і політичний діяч. Голова Української Центральної Ради. Автор найповнішого дослідження з історії України від найдавніших часів до другої половини XVII ст. – «Історії України-Руси», фундаментальної п'ятитомної «Історії української літератури» та близько 2 000 інших друкованих праць. М. Грушевський народився в м. Холмі (тепер м. Хелм, Польща). Після закінчення Київського університету (1890 р.) провадив дослідницьку роботу в наукових установах Львова і Києва. Політичну діяльність розпочав у Галичині: у 1899р. став одним із засновників Української національно-демократичної партії, у 1908 р. був засновником і головою Товариства українських поступовців (ТУП). Перша світова війна застала М. Грушевського в Галичині. У листопаді 1914 р. він повернувся до Києва, де був заарештований російською владою, звинувачений в астротроїстві й засуджений на заслання до Сибіру. У 1917 р. повернувся до Києва, де був обраний головою Центральної Ради. Після гетьманського перевороту М. Грушевський відійшов від політичних справ, а у березні 1919 р. емігрував за кордон, де займався переважно науковою діяльністю. У 1924 р. М. Грушевський повернувся в Україну. У 1924 р. його обирають академіком Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) і в 1929 р. – академіком Академії наук СРСР. У 1931 р. він був заарештований ДПУ і звинувачений у керівництві «Українським національним центром». З кінця 1930 і до 1934 рр. змушений був працювати в Москві. 25 листопада 1934 р. під час лікування в Кисловодську М. Грушевський умер.

Міхновський Микола Іванович (1873-1924 рр.) – діяч національно-визвольного руху, ідеолог державної самостійності України. Народився в с. Турівці на Київщині. Закінчив юридичний факультет Київського університету. У студентські роки М. Міхновський був одним з ініціаторів створення таємного «Братства тарасівців» (1891 р.). Працюючи адвокатом, виступав на політичних процесах. Промова М. Міхновського на Шевченківському святі 1900 р. в Полтаві і Харкові, яка була надрукована у Львові під назвою «Самостійна Україна», стала програмою Революційної української партії (РУП) в перший період її діяльності. М. Міхновський був одним з організаторів і лідерів створеної в 1901-1902 рр. Української народної партії, для якої написав «Десять заповідей» і «Програму», яка обстоювала ідею самостійності Української держави. У 1917 р. він був членом Центральної Ради та генерального військового комітету одним з ініціаторів організації українського війська. Під час Гетьманщини зблизився з Українською демократично-хліборобською партією, але після проголошення гетьманом П. Скоропадським федерації з Росією взяв активну участь у поваленні його режиму. Після встановлення більшовицької влади зазнав жорстоких переслідувань.

Петлюра Симон Васильович (1879-1926 рр.) – державний, політичний і військовий діяч, публіцист. Народився у передмісті Полтави. Походив із давніх козацьких і священницьких родин. С. Петлюра навчався у Полтавській духовній семінарії, з якої був виключений за вияв революційно-національних настроїв. З 1900 р. – член РУП (з 1905 р. – член УСДРП). Під загрозою арешту восени 1902 р. вийшов на Кубань. До Першої світової війни займався журналістикою. У 1916-1917 рр.

С. Петлюра – пратівник «Союзу земств і міст» на Західному фронті. Він був одним із провідних діячів Української національно-демократичної революції. З березня 1917 р. – член Української Центральної Ради. 28 червня 1917 р. С. Петлюра був призначений ЦР на посаду генерального секретаря військових справ. У грудні 1917 р., не погоджуючись із курсом на замирення з Німеччиною (за іншою версією – на знак протесту проти пробільшовицької орієнтації голови уряду В. Винниченка), С. Петлюра пішов у відставку. У січні 1918 р. він сформував «Український Гайдамацький Кіш Слобідської України», який відіграв головну роль у боях за Київ і придушенні більшовицького повстання в місті. Після гетьманського перевороту С. Петлюра очолив Всеукраїнський союз земств. За проголошення антигетьманського маніфесту в липні 1918 р. він був заарештований. З 4 жовтня 1918 р. С. Петлюра втік до Білої Церкви, звідки керував антигетьманським виступом. Став членом Директорії, очолив Армію УНР. З 11 лютого 1919 р. С. Петлюра став Головою Директорії. У 1919 р. керував боротьбою проти червоних і денікінських військ. У 1920 р. він очолив війська УНР, які разом з польськими силами вступили в Україну. Внаслідок невдалого наступу і договору між РСФФР і Польщею С. Петлюра вивів свої війська за Збруч, де вони були інтерновані польською владою. В еміграції перебував у Польщі, Угорщині, Австрії, Швейцарії. 25 травня 1926 р. був убитий в Парижі агентом НКВС Шварцбартом. Похований на кладовищі Монпарнас у столиці Франції.

Винниченко Володимир Кирилович (1880-1951 рр.) – політичний і громадський діяч, письменник. Походив із селянської сім'ї, закінчив гімназію, навчався в Київському університеті. Був членом РУП, потім – УСДРП, з 1907р. – член її ЦК. В. Винниченко – один із вождів Української національної революції, лідер УСДРП, головний редактор «Робітничої газети», член і заступник голови Центральної Ради, перший голова Генерального секретаріату (уряду ЦР), генеральний секретар внутрішніх справ. Очоловав українську делегацію, яка в травні 1917р. передала Тимчасовому уряду вимогу ЦР про надання Україні автономії, вів переговори з делегацією Тимчасового уряду в Києві наприкінці червня 1917 р. В. Винниченко засудив гетьманський переворот. У вересні 1917 р. він був обраний головою Українського національного союзу, грав провідну роль в організації протигетьманського повстання. З листопада 1918 р. до лютого 1919 р. очолював Директорію УНР. Був звільнений з цієї посади за ліві погляди, після чого вийшов за кордон. У 1920 р. повернувся в Україну, але після невдалої спроби співпрацювати з більшовиками знову відбув за кордон. З кінця 1920-х рр. жив на півдні Франції, повністю залишивши політичну діяльність і присвятивши себе літературі та публіцистиці. Автор тритомного мемуарно-публіцистичного твору «Відродження нації».

Скоропадський Павло Петрович (1873-1945 рр.) – військовий і державний діяч, Генерал-лейтенант, гетьман України (1918 р.). Народився 3 травня 1873 р. у Вісбадені в родині повітового предводителя дворянства. Походив зі старовинного українського аристократичного роду (нащадок гетьмана І. Скоропадського). Закінчив Пажеський корпус у Петербурзі. З 1905 р. – на військовій службі, учасник російсько-японської війни. У 1914-1917 рр. – П. Скоропадський командир гвардійських кавалерійських частин, з 1917 р. – командувач 34-м армійським корпусом (після українізації – 1-й Український корпус). У 1917 р. П. Скоропадський

був обраний отаманом Вільного козацтва. У березні 1918 р. – один з організаторів Української народної громади, яка обстоювала Ідею сильної влади. У квітні-грудні 1918 р. П. Скоропадський – гетьман Української Держави. Сприяв поступу науки, культури, освіти в Україні. Після поразки країн Четвертого союзу він був змушений звернутися за підтримкою до країн Антанги. Під їхнім тиском 14 листопада 1918 р. гетьман проголосив федерацію Української Держави з майбутньою небільшовицькою Росією для створення єдиного фронту боротьби з радянською владою. Це стало формальним приводом до повстання проти гетьмана. 13 грудня 1918 р. в Києві було проголошено Директорію. Наступного дня гетьман підписав зречення від влади і виїхав до Швейцарії, а згодом до Німеччини. Під час Другої світової війни П. Скоропадський сприяв звільненню українських військовополонених з німецьких концтаборів.

Петрушевич Євген Омелянович (1863-1940 рр.) – політичний і державний діяч, один із керівників української революції 1917-1920 рр. Народився в м. Бузку (тепер Львівська область) у сім'ї священика. Навчався в гімназії і на юридичному факультеті Львівського університету. Доктор права. У 1907-1918 рр. – посол до австрійського парламенту, заступник голови Українського парламентського представництва. З 1910 р. – депутат галицького сейму. Під час Першої світової війни – член Головної Української Ради та Загальної Української Ради. 19 жовтня 1918 р. Є. Петрушевич як президент Української Національної Ради проголосив створення ЗУНР, 4 серпня 1919 р. він був обраний президентом Західноукраїнської Національної Ради (фактично президентом ЗУНР). Після проголошення 22 січня 1919 р. Акта Злуки УНР і ЗУНР Є. Петрушевич став членом Директорії УНР. У 1919 р. через політичні суперечності із С. Петлюрою залишив Кам'янець-Подільський і виїхав до Відня. У серпні 1920 р. він очолював так званий Уряд диктатора в екзилі, головною метою якого стало відновлення політичної незалежності ЗУНР дипломатичними засобами. 15 березня 1923 р. після рішення Ради послів Антанги про передавання Східної Галичини Польщі уряд Є. Петрушевича припинив свою діяльність. До кінця свого життя він перебував в еміграції в Берліні, де й умер у 1940 р.

Волошин Августин Іванович (1874-1945 рр.) – політичний, культурний, релігійний діяч Закарпаття. Народився у 1874 р. в с. Келеничах (тепер Міжгірського району Закарпатської області). Освіту здобув у семінарії та у Вищій педагогічній школі в Будапешті, після чого брав активну участь у культурному русі краю. Разом з однодумцями А. Волошин розгорнув велику культурницьку діяльність на Закарпатті: видавав газети, підручники, посібники тощо. У травні 1920 р. під його безпосереднім впливом постає товариство «Просвіта», яке відіграло велику роль у формуванні національної свідомості мешканців Закарпаття. Активною політичною діяльністю А. Волошин почав займатися з 1919 р. Заснував і очолював Народно-християнську партію (1923-1939 рр.), від якої обирався депутатом до чехословацького парламенту (1925-1929 рр.). 26 жовтня 1938 р. А. Волошин був призначений прем'єр міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. став президентом цієї держави. Під час окупації краю Угорщиною емігрував, разом з урядом поселився у Празі, де був ректором Українського вільного університету. У травні 1945 р.

А. Волошин був заарештований радянськими спецслужбами. Умер у Бутирській тюрмі в Москві.

Шелест Петро Юхимович (1908-1996 рр.) – партійний і державний діяч. Народився на Харківщині. Після закінчення Маріупольського металургійного інституту (1935 р.) працював на заводах Маріуполя і Харкова. У 1935-1937 рр. служив у Червоній армії. Під час Великої вітчизняної війни працював у партійних органах Челябінська, Саратов. У 1948-1954 рр. – директор заводів у Ленінграді та Києві. З 1954 р. – на партійній роботі. У 1957-1962 рр. – перший секретар Київського обкому, а з липня 1963 р. – перший секретар ЦК КП України. У 1966-1972 рр. – член політбюро ЦК КПРС. Відіграв важливу роль в усуненні від влади М. Хрущова. Під час перебування на посаді першого секретаря ЦК КПУ П. Шелест придумував прояви дисидентського руху в Україні. У 1968 р. він став одним з ініціаторів введення військ країн-членів Варшавського договору до Чехословаччини для придушення «Працької весни». За переконаннями П. Шелест був непохитним комуністом. Водночас він сприяв самоствердженню української нації, домагався паритету в економічних відносинах республіки в межах союзної держави, врахування потреб України при економічному плануванні в Радянському Союзі, наголошував на необхідності національно-культурного, мовного розвитку українців. Унаслідок цього був заїдозрений вищим керівництвом СРСР у недостатній лояльності, звільнений з посади першого секретаря ЦК КПУ і переведений до Москви одним із заступників Голови Ради Міністрів СРСР (1972 р.). Невдовзі П. Шелест був виведений із політбюро ЦК КПРС і відправлений на пенсію.

Щербицький Володимир Васильович (1918-1990 рр.) – партійний і державний діяч. Народився 18 лютого 1918 р. в м. Верхньодніпровську (тепер Дніпропетровської області). Навчався в Дніпропетровському хіміко-технологічному інституті, після закінчення якого (1941 р.) працював інженером-механіком. З 1948 р. В. Щербицький на партійній роботі. У 1955 р. його було обрано першим секретарем Дніпропетровського обкому КПУ а в 1957 р. – членом президії та секретарем ЦК КПУ. У 1961-1963 рр. і в 1965-1972 рр. він обіймав посаду голови Ради Міністрів УРСР (у 1963-1965 рр. працював першим секретарем Дніпропетровського обкому КПУ). У травні 1972 р. В. Щербицького було обрано першим секретарем ЦК КПУ. У вересні 1989 р. він пішов у відставку з цієї посади. В. Щербицький чимало зробив для зміцнення економічного і науково-технічного потенціалу УРСР, вирішення багатьох соціальних проблем міст і сіл, однак він залишався прихильником централізованої партійно-державної тоталітарної влади, суворої підпорядкованості союзних республік центру. Лідер КПУ займав угодовську позицію щодо русифікації України у сфері освіти, культури, видавничої справи.

Чорновіл В'ячеслав Максимович (1937-1999 рр.) – політичний і державний діяч, активний учасник українського правозахисного руху, співзасновник Української Гельсінської групи, публіцист. Народився на Черкащині в родині вчителів. Закінчив факультет журналістики Київського університету ім. Т. Шевченка. Працював теслою, слюсарем, співробітником виїзної редакції газети, у 1960-1963 рр. – на Львівській студії телебачення. У 1963-1965 рр. В. Чорновіл був комсоргом будівництва Київської РЕС, редактором багатотиражки, завідувачем одного з відділів газети «Молода гвардія». За правозахисну діяльність він був

звільнений з роботи. В. Чорновіл написав книжки: «Лихо з розуму» (1966 р.), що базувалася на матеріалах судових процесів над правозахисниками, «Правосуддя чи рецидиви терору» (1967 р.), які були опубліковані на Заході. У 1967 р. В. Чорновіл був уперше заарештований і засуджений до трьох років позбавлення волі «за наклепницьку діяльність проти радянського суспільного ладу». Згодом термін був удвічі скорочений. З 1970 р. В. Чорновіл жив у Львові. Редагував самвидавний часопис «Український вісник». У 1972 р. він був знову заарештований і засуджений до шести років ув'язнення і трьох років заслання за «антирадянську агітацію та пропаганду». Покарання відбував до 1978 р. У 1975 р. В. Чорновіл звернувся до президента США Дж. Форда з повідомленням про порушення прав людини в СРСР. У 1980 р. він був знову заарештований, засуджений до п'ятирічного терміну ув'язнення. Звільнений достроково у 1983 р. У серпні 1987 р. В. Чорновіл відновив видання «Українського вісника». У 1990 р. його обирають депутатом Верховної Ради УРСР (В. Чорновіл також обирався депутатом українського парламенту в 1994, 1998 рр.). У 1991 р. його кандидатура була висунута на посаду Президента України. Того ж року він став головою Львівської обласної ради та облвиконкому. З 1993 р. В. Чорновіл очолював депутатську фракцію Народного руху України у Верховній Раді. 25 березня 1999 р. він загинув в автокатастрофі за нез'ясованих обставин. В. Чорновіл був нагороджений відзнакою «Герой України» з врученням ордена Держави (1999 р., посмертно). Він лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка за збірку «Правосуддя чи рецидиви терору» та ін.

Кравчук Леонід Макарович (нар. у 1934 р.) – державний і політичний діяч, перший президент незалежної України (1991-1994 рр.). Народився в селі Великий Житин на Рівненщині. У 1958 р. Л. Кравчук закінчив економічний факультет Київського університету. Член КПРС з 1958 р. Працював викладачем Чернівецького фінансового технікуму. З 1960 р. – лектор, пізніше – завідувач відділу пропаганди та агітації Чернівецького обкому КПУ. Закінчив Академію суспільних наук у Москві, кандидат економічних наук. З 1970 р. працював в апараті ЦК КП України. З жовтня 1989 р. – секретар ЦК КПУ з ідеології, кандидат у члени політбюро ЦК КПУ. З 1990 р. – Голова Верховної Ради України. 1 грудня 1991 р. став першим усенародно обраним Президентом України. У 1994-2006 р. – депутат Верховної Ради України, один із лідерів СДПУ(о).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Найдавніші землероби та скотарі на території України.
2. Античні міста-колонії в Північному Причорномор'ї та в Криму.
3. Київська держава за перших князів.
4. Київська держава за правління князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
5. Київська держава за наступників Ярослава Мудрого.
6. Утворення Галицько-Волинської держави.
7. Монголо-татарська навала на українські землі.
8. Культура Київської Русі та Галицько-Волинської держави.
9. Українські землі у складі Великого князівства Литовського. Кревська унія.
10. Люблінська унія та її вплив на подальшу долю українських земель.
11. Берестейська унія 1596 р. та її наслідки.
12. Виникнення українського козацтва. Життя та побут козаків. Політико-соціальний та військовий устрій Січі.
13. Причини національно-визвольної війни 1648-1657 рр. війни. Б. Хмельницький.
14. Утворення Української гетьманської держави.
15. Українсько-російська міждержавна угода 1654 р.
16. Андрусівське перемир'я 1667 р.
17. Зовнішня та внутрішня політика гетьмана І. Мазепи. Коломацькі статті.
18. Північна війна і Україна. Полтавська битва 1709 р.
19. Гетьман Пилип Орлик та його Конституція України.
20. Останнє відновлення гетьманського правління. Гетьман Кирило Розумовський.
21. Зруйнування Запорізької Січі.
22. Російсько-турецькі війни другої половини XVIII ст. та участь в них українських козаків.
23. Поділи Речі Посполитої та інтеграція українських земель до Російської та Австрійської імперій.
24. Участь українських солдат, ополченців і козаків у війні 1812 р.
25. Суспільно-політичний рух у Наддніпрянській Україні наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.
26. Поширення декабристського руху в Україні. Повстання Чернігівського полку.
27. Кирило-Мефодіївське братство. Програмні документи братства.
28. Українське національне відродження в західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.
29. Революція 1848-1849 рр. в Австрійській імперії та український національно-визвольний рух. Скасування кріпосницької залежності селян і панщини в Західній Україні.

30. Скасування кріпосного права в Надніпрянській Україні. Основні законодавчі акти реформи. Особливості і наслідки реформи в Україні.
31. Суспільно-політичне життя в Україні у другій половині XIX ст.
32. Виникнення українських громад та їхня культурно-освітня діяльність наприкінці 50-70-х рр. XIX ст. Діяльність М. Драгоманова.
33. Розвиток народницького руху в Україні.
34. Активізація громадського студентського руху в 90-х роках XIX ст. Братство Тарасівців.
35. Розвиток і політизація українського національного руху в Російській імперії. Створення і діяльність українських політичних партій.
36. Початок української революції. Утворення Української Центральної ради, її партійний склад і політична програма.
37. III Універсал і проголошення Української Народної Республіки.
38. Гетьман П. Скоропадський і його уряд. Внутрішня і зовнішня політика Української держави.
39. Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни
40. Конституційний процес в Україні. Конституція України 1996 р.

ВКАЗІВКИ ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Якщо Ви бажаєте підготуватися до іспиту з історії України, треба, насамперед, правильно організувати свою роботу. Зверніться спочатку до програми, за якою проводиться екзамен. Не залишайте поза увагою навіть незначних запитань, адже будь-яке з них може виявитися в екзаменаційному білеті.

Наступний надзвичайно важливий етап – правильний добір підручників і допоміжної літератури. У підготовці до екзамену або тестування радимо користуватися джерелами, які знаходяться в ауд. №62 (методичний кабінет):

1. Політична історія України. //За редакцією Швидько Г.К. – Дніпропетровськ, 2005.
2. Історія України. //Під редакцією Смолія В. А. – Видавничий дім «Альтернатива». – Київ, 1997.
3. Політична історія XX століття. //Під редакцією Чуприна Л. – Київ 2001.
4. Україна в міжнародних відносинах XX століття. //За редакцією професора Малика Я.Й. – Видавництво «Світ». – Львів 2004.

Однією з форм підготовки до іспиту є розробка розгорнутого плану певної теми в процесі її вивчення. Позитивний ефект дає також укладання термінологічного словника, який допоможе засвоїти основні історичні поняття й терміни. Дуже корисно вибудовувати структурно-логічні схеми. Серед запитань, що пропонуються на іспиті можуть бути завдання творчого характеру, які вимагають уміння співвідносити історичні події, аналізувати й узагальнювати їх, пояснювати історичні факти, складати розгорнутий план або тези за окремими темами.

Автори-упорядники пропонують хронологію історії України. У процесі самопідготовки радимо доповнювати подану хронологію ще й іншими датами, які Ви відшукаєте в різних підручниках, довідниках, монографіях. Найважливіші дати й події підкресліть кольоровим олівцем. Це дасть вам можливість зафіксувати потрібну інформацію за допомогою зорової пам'яті, а також знадобиться в час підготовки до особливо складних тестових завдань.

Слід мати на увазі, що на екзамені студент повинен виявити не лише рівень знань на основі шкільної програми, а й загальну ерудицію, обізнаність із найактуальнішими сьогодні історичними виданнями, вміння орієнтуватися в сучасних політичних подіях, знати історичні документи, карти.

Відповідаючи на запитання, треба керуватися такою структурою відповіді:

- а) вступ;
- б) основний зміст, суть проблеми;
- в) висновки, узагальнення.

На оцінку Вашої відповіді на екзамені може позитивно вплинути знання історіографії. Бажано також знати погляди різних істориків з метою розкриття дискусійних, найскладніших і суперечливих тем програми.

Не менш важливе значення має аналіз можливих альтернатив історичного розвитку, розкриття ролі тієї чи іншої історичної особи в ході подій. Особливу увагу при цьому радимо звернути на такі історичні віхи, як утворення Київської Русі, визвольна війна українського народу в середині XVII ст., гетьманування І. Мазепи, формування української національної свідомості, державне відродження України в 1917 – 1919 рр.

Першочергову роль на екзамені відіграє здатність студента до творчого мислення. Відповідь має бути чіткою, логічно послідовною та обгрунтованою.

Напередодні подбайте про те, щоб зняти надмірне хвилювання, адже воно у відповідальний момент може Вас зовсім вивести з рівноваги.

Бажаємо успіху!

Розділ 6

Оцінювання навчальних досягнень студентів з історії

Оцінка «незадовільно»	Студент може двома-трьома простими реченнями розповісти про історичну подію чи постать; впізнати історичну подію, постать за описом; співвіднести рік зі століттям, століття – з тисячоліттям (на рівні «так-ні»); має загальне уявлення про історичну карту.
Оцінка «задовільно»	Студент загалом самостійно відтворює фактичний матеріал теми; може дати стислу характеристику історичній постаті (за алгоритмом); встановити послідовність подій на основі знання їх дат; у цілому правильно вживає історичні терміни; може показати на карті місця основних подій, користуватись за допомогою викладача (зразок, пам'ятка, алгоритм) джерелами історичної інформації (наочними та текстовими, що подаються у підручнику).
Оцінка «добре»	Студент володіє навчальним матеріалом і використовує знання за аналогією, дає загалом правильне визначення історичних понять, аналізує історичні факти на основі їхнього опису і наочного відображення, порівнює однорідні історичні події та явища, характеризує причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами у межах теми; встановлює синхронність подій у межах теми; використовуючи легенду карти, супроводжує показ історичних об'єктів їх словесним описом.
Оцінка «відмінно»	Студент впевнено оперує набутими знаннями і застосовує їх для розв'язання нових навчальних проблем; виявляє розуміння історичних процесів; робить аргументовані висновки; характеризує історичні явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації; рецензує відповіді студентів; співставляє і систематизує дані історичних карт і застосовує їх для характеристики подій, явищ, процесів; встановлює синхронність подій вітчизняної та всесвітньої історії.

Розділ 7

Література до курсу «Політична історія України»

Обов'язкова

5. Політична історія України. //За редакцією Швидько Г.К. – Дніпропетровськ, 2005.
6. Історія України. //Під редакцією Смоля В. А. – Видавничий дім «Альтернатива». – Київ, 1997.
7. Політична історія ХХ століття. //Під редакцією Чуприна Л. – Київ 2001.
8. Україна в міжнародних відносинах ХХ століття. //За редакцією професора Малика Я.Й. – Видавництво «Світ». – Львів 2004.

Додаткова

9. Вереснюк В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. – «Наукова думка». – Київ, 1997.
10. Грушевський М. Історія України-Руси. (I том). – «Наукова думка». – Київ, 1991.
11. Грушевський М. Історія України-Руси. (III том). – «Наукова думка». – Київ, 1993.
12. Кормич Л. І., Багацький В.В. Історія України від найдавніших часів до ХХІ століття. – «Одіссей». – Харків, 2001.
13. Крип'якевич І. П. Історія України. – Видавництво «Світ». – Львів, 1990.
14. Шевчук В. П., Тароненко М. Г. Історія Української держави. – «Либідь». – Київ, 1999.
15. Яворницький Д. І. Історія Запорозьких козаків. – «Наукова думка». – Київ, 1991.
16. Яворницький Д. І. До історії степової України. – «Січ». – Дніпропетровськ, 2004.

Рекомендована

17. Малий словник історії України. Головний редактор Світлана Головка. – «Либідь». – Київ, 1997.
18. Горелов М. Є., Моця О.П. Цивілізаційна історія України. – «Сксоб». – Київ, 2005.
19. Мельник Л. Г. Історія України. – «Либідь» – Київ, 1992.
20. Баран В. Історія України від давнини до сьогодення. – Видавництво «Світ». – Львів, 2003.
21. Довідник з історії України. //Під редакцією Підкови І. – «Генеза». – Київ, 2002.

22. Дорошенко Д. І. Нарис історії України, видавництво «Світ». – Львів, 1991.
23. Історія України: події – факти – дати. – «Зодіак-ЕКО». – Київ, 1993.
24. Губарєв В. К. История Украины. Справочник для школьника и студента. – «БАО». – Донецк, 2005.
25. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII веков. – Издательство «Наука». – Москва 1982.
26. Довідник з історії України. Том перший. //Під редакцією Малюка М.М. – Видавництво «Генеза». – Київ, 1993.
27. Історія українського козацтва: нариси 2 томів. //Під редакцією Смоля В. А. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2006.

Укладачі:

Вагченко Лариса Григорівна
Лебідь Людмила Володимирівна

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для студентів екстернату
з історії України

Комп'ютерна верстка – Лебідь Л.В.

Підписано до друку 16.07.2009. Формат 30x42/4.
Папір офсет. Ризографія. Ум. друк. арк. 3,4.
Обл.-вид. арк. 4,2. Тираж 50 прим. Зам. № *251*.

НГУ
49600, м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19.

7,50